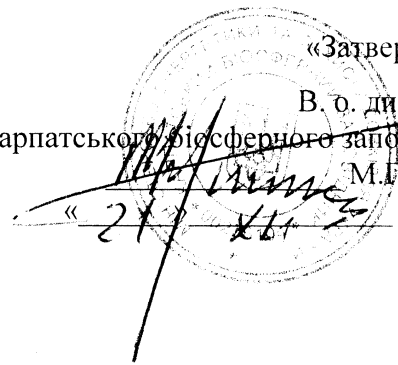

«Затверджую»
В. о. директора
Карпатського біосферного заповідника
М.П. Рибак
« 21 » XII 2019 р.

**ІНФОРМАЦІЯ
З ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ
КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА
ЗА 2019 РІК**

**м. Рахів
2019 р.**

**ІНФОРМАЦІЯ
З ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ
КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА
за 2019 РІК**

1. Організація екологічної освітньо-виховної роботи

1.1. Наявність структурного підрозділу

Еколого-освітній підрозділ створений у Карпатському біосферному заповіднику у 1997 р. У звітному році у відділі відбулася зміна назви з «Відділ екологічної освітньо-виховної роботи» на «Відділ еколого-освітньої роботи». Штат відділу складає 6 одиниць.

Музей екології гір та історії природокористування (далі – Музей екології гір або Музей) також виступає підрозділом, до основних завдань якого входить впровадження екологічної освітньо-виховної роботи. З 2011 р. на базі Музею створено окремий структурний підрозділ (сектор зі штатом 4 одиниці), що дозволило більш системно організувати його діяльність та акцентувати увагу на активній просвітницькій ролі музейного осередку.

Структура відділу екологічної освітньо-виховної роботи:

Начальник відділу – 1

Заступник начальника відділу – 1

Завідувач еколого-освітнім центром «Центр Європи» – 1

Провідний фахівець – 3

З 2017 року у відділі є вакансія у зв'язку зі звільненням провідного фахівця.

Структура Музею екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах:

Провідний фахівець-завідувач музею – 1

Фахівець – 2

Прибиральник службових приміщень – 1

У 2016 році зі штату відділу еколого-освітньої роботи виведено редакцію журналу «Зелені Карпати». Натомість створено редакційно-видавничий відділ наукових та науково-популярних видань. Відділ організовує видання періодики заповідника – Всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», регіональної екологічної газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника», а також заснованого у 2015-16 рр. наукового збірника «Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України». Штат *редакційно-видавничого відділу наукових та науково-популярних видань* складає 5,5 одиниць:

Начальник відділу – 1

Головний редактор журналу «Зелені Карпати» – 1

Заступник головного редактора – 1

Відповідальний секретар журналу «Зелені Карпати» – 1

Відповідальний секретар наукового щорічника «Природа Карпат» – 1

Провідний редактор – 1

Редактор I категорії газети «Вісник КБЗ» - 0,5.

1.2. Наявність постійних форм інфраструктурного еколого-освітнього облаштування

Мережу еколого-освітніх центрів Карпатського біосферного заповідника формують Музей екології гір, «Центр Європи» та «Музей нарцису».

Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах (далі – Музей екології гір, Музей) діє як складова системи екологічної освітньо-виховної роботи Карпатського біосферного заповідника, був створений з метою залучення учнівської та студентської молоді до вивчення природи Українських Карпат і збереження історико-культурної спадщини українського народу, формування освіченої розвиненої особистості та сприяння вихованню у неї патріотизму, любові до України, поваги до природних багатств, народних звичаїв, традицій, національних цінностей Українського народу.

Основні завдання еколого-освітньої роботи Музею екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах визначаються з урахуванням програм і планів, які затверджуються Карпатським біосферним заповідником.

Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах побудований адміністрацією Карпатського біосферного заповідника в 1994 році з метою надання інформації відвідувачам про природу Карпат та історію природокористування в Українських Карпатах, діє як еколого-освітній та рекреаційний центр. 8 крупномасштабних діорам, ціла низка міні-діорам, об'ємних макетів, художніх панно дають відвідувачам цілісне уявлення про природу та побут горян. Експозицію доповнюють багаті геологічні, палеонтологічні колекції, фауністичні експонати, предмети побуту, сільсько- та лісогосподарський реманент, знаряддя праці, взірці одягу українських горян та ін. Загалом на обліку стоїть 412 експонатів. Протягом року колекція поповнилась трьома експонатами: кушкою, свердлом і сабіном.

У липні Музей екології гір відвідували студентські групи. Так, низку екскурсій прослухали студенти вищих учбових закладів: Ужгородського державного університету (факультет географії), Києво-Могилянської академії (факультет екології), Ужгородського торговельно-економічного інституту (факультет туризму), Тернопільського педагогічного університету ім. Галана (географічний факультет), Київського спортивного клубу, Національного транспортного університету.

Облік екскурсантів ведеться за «Журналом реєстрації відвідувань Музею екології гір». Оплата послуг відбувається через касовий апарат. Регулярно ведеться облік фінансових надходжень, звітність подається у встановленому порядку.

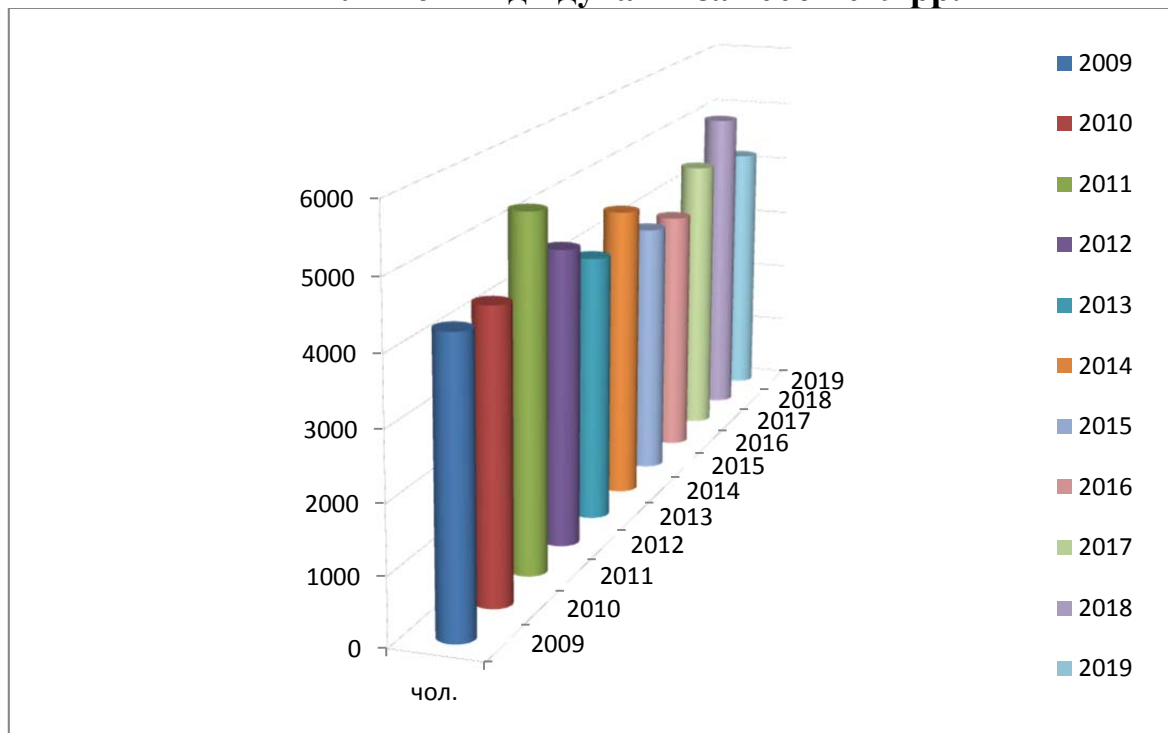
Ознайомитись із експозиціями Музею змогли відвідувачі із багатьох країн світу: Польщі, Чехії, Румунії, Угорщини, Білорусії та інших держав.

За 11 місяців 2019 року Музей екології гір відвідало 4158 чол. та проведено 78 інформаційних екскурсій. Згідно наказу про платні послуги № 60 з 20.03.19 р. вартість відвідування Музею екології гір для пенсіонерів знижена з 30 до 25 грн./особу, а можливістю безкоштовно ознайомитись з історією Карпат

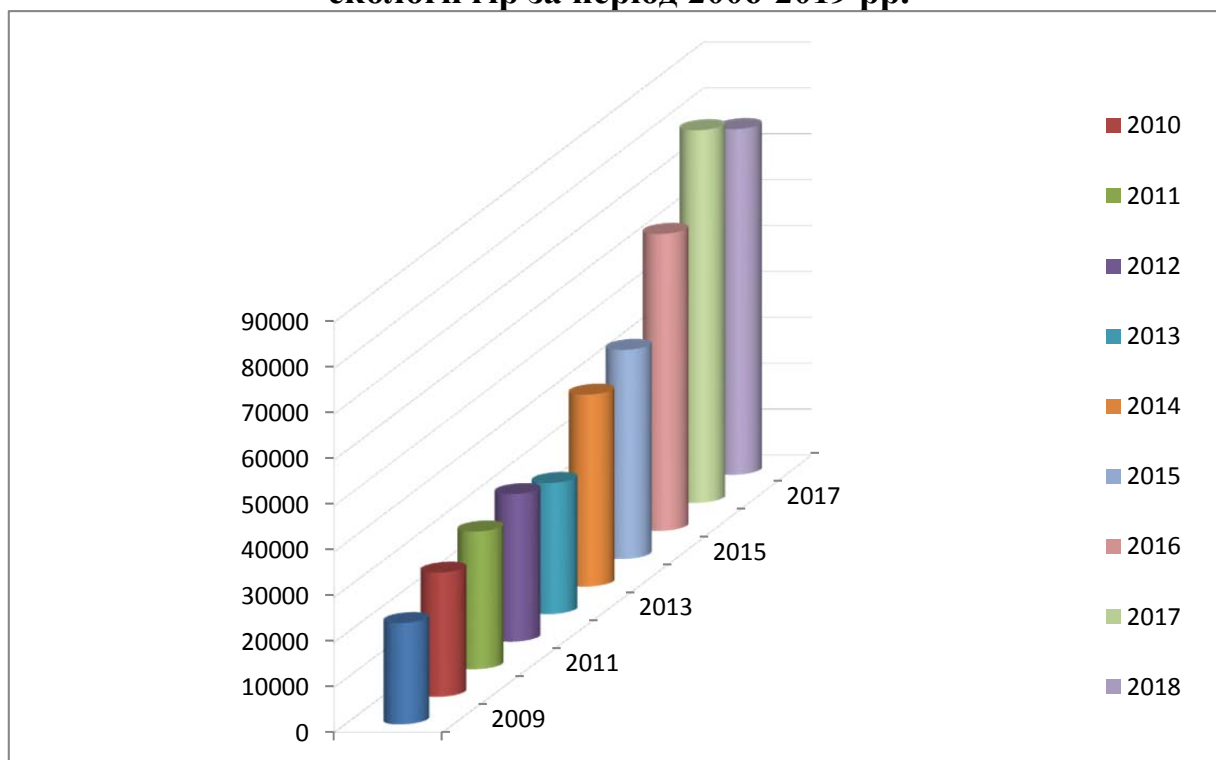
скористалось 1267 екскурсантів. На відзначення Всесвітнього дня довкілля, Всесвітнього дня Музеїв і Всесвітнього дня туризму Музей екології гір відкрив свої двері для мешканців та гостей міста, для безоплатного відвідування. Під час днів відкритих дверей, Музей відвідало 58 екскурсантів.

Від реалізації квитків під час відвідування Музею надійшло 75485 грн. та 1550 грн. від фотографування весільних церемоній.

Кількість відвідувачів за 2006-2019 рр.

Надходження коштів від еколого-освітніх та рекреаційних послуг у Музеї екології гір за період 2006-2019 рр.

Інформація про діяльність та експозиції Музею екології гір, у 2019 році найбільше висвітлена в інтернет-виданнях: «<https://www.karpaty.info/ua/>», <http://zaktour.gov.ua/memorial/museums/mountain/>», «Спецпроект невідома Україна. Соляний шлях», інфоportal «Новини Закарпаття», інфоportal «[tourinform zakarpattya](http://tourinform.zakarpattya.com)», інфоportal «karpataljaturismus.info», Туристичний портал «Закарпаттячко», ua.igotoworld.com, готельний комплекс «truskavets-365.com.ua», інформаційний портал «Igotoworld.com», інформаційний портал «[LiveJournal](http://LiveJournal.com)», інформаційний портал «[Rakhiv nevs](http://Rakhiv.novs.com)», готельний комплекс «Петрівська слобода», Закарпатський туристичний інформаційний портал, Турмир, Відкрите Закарпаття та ще на 82 сайтах.

Для любителів гарних фотографій, біля Музею екології гір, збудовано нову фотозону- «Місток закоханих». Живописне місце облюбували туристи і наречені, які відвідують центральну садибу Карпатського біосферного заповідника.

Цього року в Музеї екології гір створено нову атракцію для відвідувачів, фотографування в гуцульських костюмах «Гуцульська родина».

З метою залучення відвідувачів, протягом грудня-січня, здійснено розсилку реклами Музею з описом залів та експозицій, графіком роботи, на 98 сайтів туристичних агентств, готелів, санаторіїв, фірм.

Напередодні новорічно-різдвяних свят, працівники Музею долучились до проведення майстер-класів з виготовлення новорічних віночків. Вже кілька років поспіль, для всіх бажаючих жителів міста, акція проводиться на базі Рахівської центральної районної бібліотеки. Для виготовлення таких віночків були використані природні матеріали, які екоосвітня заповідника заготовили заздалегідь (гілки ялиці, жолуді, каштани, горіхи, шики модрини та сосни). Більше 30-и школярів та мешканців Рахова прикрасили свої оселі різдвяними віночками.

Для того щоб привернути увагу учнівської молоді до проблеми глобального потепління, працівниками заповідника щороку проводиться акція «Карпатський сніговик». У цьогорічній акції прийняло участь близько п'ятдесяти учнів із чотирьох ЗОШ м. Рахова. Зимові забави склалися з двох частин. Спочатку учасники змагалися у зимовій естафеті: біг з перешкодами, перегони із санчатами, влучання сніжками у відерце. А далі - запропоновано зліпити одного тематичного сніговика. В результаті було створено «Снігову принцесу», «Джека - сніговика», «Сніговика - банщика» та «Сніговика, що провалився у сніг». Після активних ігор всі команди отримали призи та зігрівалися чаєм із печивом.

У зв'язку із розширенням об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» у Музеї екології гір проведено оновлення експозиції «Букові праліси Карпат».

У 2013 році працівники заповідника провели дві екологічні акції «Карпатський сніговик» та «Різдвяний ланцюжок», які були занесені до «Книги рекордів Закарпаття». Під час першої акції, що була приурочена до Міжнародного року водного співробітництва і року дитячої творчості в Україні

- сто школярів Рахова протягом години виготовили 42 снігові композиції. Друга акція «Різдвяний ланцюжок», об'єднала школярів та жителів м. Рахова, які виготовили гірлянди (символ миру, братства і єдності людей) довжиною - 743,7 м. Шість років потому, відомий закарпатський історик та краєзнавець, професор УжНУ, упорядник Книги рекордів Закарпаття - Федір Шандор, під час візиту в Рахів засвідчив рекорди Сертифікатами.

10 квітня 2019 року на базі Мукачівського центру дитячої та юнацької творчості відбулось надзвичайне дійство – фінал регіонального профорієнтаційного проекту «ПрофіКемп». У проекті брали участь команди Перечинщини, Свалявщини, Рахівщини та м. Мукачева. Це учні 9-10 класів загальноосвітніх шкіл, команди яких до фіналу підготували презентації туристичних принад свого краю. Мета «ПрофіКемпу» – сприяння підвищенню професійного інтересу молоді до кар'єри в туристично-рекреаційній сфері, ознайомленню молодих людей зі світом професій та спеціальностей в туріндустрії, які є перспективними на сучасному ринку праці області. Рахівщина була представлена командою Fun-Route, яка об'єднала талановиту молодь – старшокласників зі шкіл міста Рахів. 22 березня, на базі Музею екології гір учасники команди Fun-Route розмалювали гіпсові заготовки оленя (надані працівниками Музею), який є символом Рахова. Команда Fun-Route виборола перше місце в обласному етапі міжрегіонального інноваційного проекту з профорієнтації учнівської молоді “Профікемп”. В конкурс входили чотири номінації: кращий туристичний маршрут, який представляла вся команда; індивідуальне змагання гідів-екскурсоводів; краща сувенірна продукція та змагання в найпотужнішій піар-компанії.

6 квітня працівники Карпатського біосферного заповідника організували екологічну акцію «Година Землі 2019» при фінансовій підтримці Рахівської міської ради. Мета акції – показати необхідність об'єднання дій для боротьби зі зміною клімату. Долучитись до всесвітнього руху захисту природи виявили бажання п'ять організацій міста: Карпатський біосферний заповідник, Виконком та міська рада Рахова, Рахівська районна лікарня, Відділ освіти молоді та спорту Рахівської РДА, Відділ культури Рахівської РДА. Близько сорока учасників прибрали територію амфітеатру «Буркут» від сміття. Другим етапом акції став «Екологічний брейн-ринг». Для гри було сформовано п'ять команд: «Едельвейс» - працівники Карпатського біосферного заповідника, «Варош» -представники Виконкому та міської ради Рахова, «Говерла»- працівники Рахівської районної лікарні, «Альма-матер» освітяни шкіл м.Рахова, «Зелені» - працівники Відділу культури Рахівської РДА. Гра проходила у п'ять турів, які відрізнялись складністю та часом на роздуми. Запитання і завдання напряму стосувались проблем забруднення довкілля і збереження екології. Учасники розгадували загадки, математичні задачі, кросворди, екологічні схеми. Всі команди отримали подяки та грамоти, а переможці - кубки.

25 липня, на території Карпатського біосферного заповідника відбулося урочисте відкриття унікального рекреаційного об'єкту – «Водоспад здоров'я» - створеного з метою відпочинку та оздоровлення містян та гостей,

інфраструктура довкола якого була облаштована спільними зусиллями Карпатського біосферного заповідника та Рахівської міської ради. «Водоспад здоров'я» є черговим прикладом, як можна власними силами у співпраці з місцевою владою, створити привабливий рекреаційний об'єкт.

Всі спеціалісти Музею екології гір взяли участь у навчанні з підвищення кваліфікації екологічного та туристичного спрямування. Завідувач Музеєм - провідний фахівець Кальба І.В. пройшов трьохмісячне навчання за програмою підготовки «Менеджмент туристичної та готельно-ресторанної справи» Ужгородського національного університету при участі Школи Бізнесу Нурд Університету (Норвегія) тривалістю 500 годин.

Фахівець Музею Кальба Н. П. пройшла навчання на курсах підвищення кваліфікації «Організація екскурсійної діяльності за методикою інтерпретація природи». Фахівець Музею Бендик С. І. пройшов навчання на тренінгу «Захистимо озоновий шар!» від Державної екологічної академії.

Еколого-освітній центр «Центр Європи» (ЕОЦ «Центр Європи») функціонує з червня 2010 р. Організацією роботи центру займається працівниця відділу еколого-освітньої роботи, провідна фахівчиня – завідувачка. До основних завдань, поставлених перед еколого-освітнім центром (ЕОЦ), належать: прийом туристів та проведення екскурсій в центрі; виконання функцій туристично-інформаційного центру європейського зразка; здійснення активної еколого-освітньої діяльності (організація і проведення екологічних акцій і просвітницьких заходів як на базі центру, так і на базі загальноосвітніх та дошкільних закладів).

Інформаційне поле «Центру Європи» складається з чотирьох блоків – Природно-заповідний фонд України (більша частина присвячена Карпатському біосферному заповіднику), Закарпатська Гуцульщина, Закарпаття та Україна в Європейській спільноті. Також висвітлюється інформація про встановлення пам'ятного кам'яного знаку, що позначає географічний центр Європи. Художнє оформлення центру витримано в гуцульському стилі: дерев'яні вироби, вишивки та скляні вітражі. Експонатура доволі різноманітна: поруч з інформаційними модулями представлені колекції гуцульського посуду, вишивки, різьблених виробів та міні-діорама «Світ тварин Закарпаття». Додаткові засоби – відеотехніка, столи для проведення занять, майстер-класів тощо.

У листопаді цього року колекція експонатів поповнилась шістьма артефактами: двома вишитими сорочками, 2-ма кептарями, кресанею та хусткою.

Впродовж року працівницею центру спільно з фахівцями відділу екоосвіти було організовано низку заходів. При цьому були використані різні форми та засоби поширення екологічних знань та формування у підростаючого покоління стійкої екологічної свідомості. Загалом проведено 18 творчих майстер-класів для дітей дошкільного навчального закладу і школярів молодшого та середнього шкільного віку Рахівщини.

З метою формування екологічної культури молоді, збереження навколишнього середовища, виховання художнього смаку та розвитку творчих

здібностей було проведено природоохоронну акцію «Збережи ялинку!» та «Різдвяна майстерня» для учнів 4 класу Рахівської ЗОШ І-ІІІ ст. №2 та вихованців Діловецького, Вільховатського та Костилівського дошкільних навчальних закладів. Учні даної школи виготовляли «зелені красуні» з підручних матеріалів та розв'язували цікавий кросворд, де ключовими словами (а також, водночас, підказками) були слова ЗБЕРЕЖИ ЯЛИНКУ. Вихованці дитячих садочків створювали новорічні листівки-рукавички, паперові іграшки у вигляді казкових героїв, з добре відомої усім зимової історії «Рукавичка» тощо.

З 1 по 6 січня на базі еколого-освітнього центру проводилися Різдвяні відвідини. Акція була спрямована на школярів Рахівщини та юних гостей краю, які відпочивали в Карпатах. Для залучення відвідувачів екскурсії для учнівської молоді проводилися безкоштовно. Це дало змогу гостям візит-центру дізнатися чимало цікавого про наш край. До акції долучилися не тільки школярі з Рахівщини, а також з інших областей України та із-за кордону. Протягом шести днів еколого-освітній центр «Центр Європи» відвідало 120 школярів.

В рамках відзначення Всесвітнього дня водно-болотних угідь (ВБУ) екоосвітянами проведено низку заходів з дітьми дошкільних навчальних закладів м. Рахова, с. Кваси та с.Костилівки. Для вихованців дитячих садочків задалегідь було підготовлено водне «дзеркало» з гофрованого паперу та об'ємну аплікацію «Білий лебідь». Дітки розфарбовували представників тваринного та рослинного світу, згодом потрібно було визначитись, де розмістити свою картинку із зображенням тварини чи рослини – безпосередньо в озері, або поряд із ним. Таким чином, вивчали поширення живих організмів в природному середовищі, зокрема, у водному. Прикрасили озеро заростями очерету та лісовими красунями – ялинками, поміж яких заховались бурий ведмідь, олень та інші звірі. У результаті вийшов яскравий колаж – невеличке гірське озеро. Також відгадували тематичний кросворд та загадки про мешканців боліт. Наприкінці заняття маленькі екологи переглянули відомий мультим про «Дюймовочку» – казкову героїню, для якої водне середовище теж на певний час стало домівкою. Заняття проходили у теплій та веселій атмосфері.

Наприкінці календарної зими у Карпатському біосферному заповіднику стартувала щорічна природоохоронна акція «Збережемо першоцвіти!» Проведення різнопланових заходів з дітьми в рамках цієї акції мало на меті збереження ранньоквітучих видів рослин від повного знищення, адже, як відомо, практично усі види першоцвітів України потребують охорони. Працівники відділу еколого-освітньої роботи разом із завідувачкою екоцентру зробили акцент на одній із найбільш привабливих перших квіток нашого краю. Це шафран Гейфеля – вид, що занесений до Червоної книги України у статусі «Неоцінений». В акції взяли участь учні 5-8 класів Богданської ЗОШ І-ІІІ ст. та молодших класів (1-3) Рахівської ЗОШ І-ІІІ ст. №2. Зі школярами виготовляли ніжні шафрани із гофрованого паперу.

28 лютого виготовили з дітьми невеличкі подарунки для улюблених мам і бабусь у 2-му класі Костилівської ЗОШ І-ІІІ ст. На уроці говорили з дітьми про

різні види перших весняних рослин: підсніжники, проліски, шафрани, білоцвіт, мати-й-мачуху, конвалії та багато інших. Для закріплення почутого матеріалу допомогли створити листівки з пишним букетом паперових квіток, які малеча задалегідь власноруч розфарбовувала. Напередодні 8-го березня маленькі вихованці Костилівського ДНЗ виготовляли барвисті листівки, які прикрасили паперовими першоцвітами.

22 березня в Костилівській ЗОШ І-ІІІ ст. відбувся екологічний захід, присвячений відзначенню Міжнародного дня води. Учні 2-Б класу даної школи, під керівництвом вчителя Савляк М.М. та завідувачки, представили для глядачів інсценівку «Поважаємо природу, всім розкажемо про воду». Юні актори розповідали вірші та загадки для учнів 1-4 класів. Діти також переглянули мультфільм та прослухали презентацію «Вода-джерело життя». Крім цього, школярі розчищали забруднене озеро від побутових відходів, сортували його в спеціальні міні-контейнери, а також дізнались про терміни розкладання побутового сміття.

Головною родзинкою екологічного свята стало знайомство з новою технікою живопису, яка називається ебру – це старовинне мистецтво східноєвропейських країн, малювання на воді. У спеціальному водному розчині за допомогою пензля та кількох краплин кольорових фарб створюється малюнок, який згодом переноситься на папір. Така розвага дуже зацікавила юних глядачів. Найсміливіші вперше спробували створити свої «мармурові» зображення. Директор школи Біроваш І.П. та учні 2-Б класу з класним керівником Савляк М.М. отримали подяки від Карпатського біосферного заповідника за постійну активну співпрацю у сфері екологічної освіти.

У рамках відзначення Міжнародного дня лісів (щорічно 21 березня) екопросвітники завітали в четверті класи Вільховатської школи І ступеня. Між кольоровим листям трьох поширених деревних порід Карпатського лісу (які були частинками справді «величного» паперового дерева) дітям було запропоновано відшукати «секретні» клаптики паперу з цікавими запитаннями та загадками про: ліс, дерева, лісові рослини та його звичних мешканців. Оскільки така екологічна гра з деревом дуже зацікавила юних природолюбів, то спробували і собі створити подібні міні-деревцята.

Напередодні найбільшого християнського свята – світлого Воскресіння Христового – на базі еколого-освітнього центру відбувся майстер-клас із виготовлення великодніх писанок. Учасницями майстер-класу стали учениці Діловецької ЗОШ І-ІІІ ст. Юні майстрині дуже відповідально підійшли до створення пасхальних прикрас. Школярки виконали писанки за допомогою різних технік. Основою писанок стали дерев'яні заготовки у формі яйця, які дівчата розфарбовували та прикрашали не тільки ненатуральними декоративними елементами, але й різними видами круп. Свої роботи дівчата повезуть до Румунії на виставку писанок, де зможуть використати їх в якості подарунка для румунських організаторів заходу.

За участь в майстер-класі Карпатський біосферний заповідник нагородив керівника гуртка Діловецького шкільного лісництва Мендрешора О.І. та учениць Діловецької ЗОШ І-ІІІ ст. Подяками та грою «Подорожуй Карпатами».

11 квітня до виготовлення символічних писанок з декоративного кольорового паперу були залучені вихованці дошкільного навчального закладу с. Костилівка. Паперові заготовки у формі яйця діти склеювали і вкладали всередину барвисту стрічку. Готовими «писанками» вихователі закладу прикрасили вербові гілки, створивши великодню композицію. Крім заняття з дітьми працівниками відділу екологічно-освітньої роботи був проведений майстер-клас з виготовлення писанок за допомогою різних технік: декупаж (з використанням кольорових паперових серветок), писанки-зернівки (викладання орнаменту з насіння), писанки з фетру, прикрашені бісером, оздоблені шпагатом тощо. Для основи писанок використовувались дерев'яні та пінопластові заготовки, інші декоративні елементи.

На відзначення Всеукраїнського дня довкілля у Вільховатському ДНЗ проведено з малечею виховну бесіду на тему «Збережемо красу рідного краю разом!» Під час бесіди екоосвітняни пояснили значення слова «довкілля». Для кращого розуміння поговорили про правила поведінки на природі. Частина виховної бесіди зайняв перегляд мультфільму, в якому йшлося про безцінні дари землі. Завершальним етапом заняття у садочку було самостійне творче завдання. Дітки робили черепашок, використовуючи кольоровий та пергаментний папір, форми для кексів.

16 – 19 квітня у рамках відзначення Дня Землі було залучено близько 100 дітей – учнів Рахівської ЗОШ І-ІІІ ст. № 2 (Лазівський корпус) та Костилівської ЗОШ І-ІІІ ст. Спільно з педагогами Попович Г.Д. та Молдавчук О.Ю. було підготовано інсценівку «Живе обличчя моєї Землі», яку діти чудово продемонстрували для своїх молодших друзів. Схвальні відгуки глядачів отримали тематичні пісні у виконанні хлопців та дівчат, а також артистичне декламування вірша «Сповідь Тиси» місцевої поетеси О. Йонаш-Тодер.

У Костилівській школі до Дня Землі було проведено комплексне заняття з учнями 7-8 класів, які взяли участь в цікавій вікторині «Земля – наш дім». Чотири основні напрямки – гірська та водна системи, рослинний і тваринний світ – були обрані при формуванні запитань вікторини. Природничі знання учнів стали їм у нагоді для створення фото-колажу нашої планети. Завершення цього заняття сподобалось учасникам іще більше, адже гра «Склади слово» змусила активно рухатись, що наші молоді природолюбви полюбують якнайбільше. Фото-колаж зацікавив й учнів початкової школи, зокрема, другокласників, які згодом теж приєднались до заняття.

До Міжнародного дня біорізноманіття першокласники знайомились з нарцисом вузьколистим. Темою цьогорічного екологічного свята було «Біорізноманіття островів». Звичайно, що Закарпаття знаходиться дуже далеко від морів і островів. Проте, в Карпатському біосферному заповіднику є інший, не менш важливий, «острівець» безцінної природи – це місце зростання диких нарцисів у ПНДВ «Долина нарцисів ім. В.Комендаря». Нарцис вузьколистий – класичний приклад унікальної рослини, існування якої знаходиться під загрозою. Тому, вже кілька років поспіль, працівники відділу екоосвіти обирають саме цю рослину як центральний об'єкт екологічних заходів для того, щоб діти зрозуміли, наскільки ця квітка є вразливою. Першокласники

Рахівської ЗОШ І-ІІІ ст. №2 почули цікаву розповідь про існування квітки з легенд в нашому краї, виготовили листівки з тендітними паперовими нарцисами та стали учасниками цікавої гри з елементами інтерпретації. Персонажами рольової гри були і гірські нарциси, і грізний льодовик, який відтіснив нарциси з високогір'я у низовину, і рідкісні метелики на квітучих нарцисах, і в'юнка річка, що несе життєдайну вологу рослинам та (ну як же без них!) несвідомі туристи, які безжально зривали беззахисні квіти. Проте, суворий дядько – інспектор з охорони природи – не дозволив нанести квітучій Долині нарцисів такої непоправної шкоди. І йому вдалося переконати усіх учасників гри, залишити нарциси в природі.

1 жовтня працівники Карпатського біосферного заповідника долучилися до районного семінару на базі Богданської ЗОШ І-ІІІ ст. У заході взяли участь вчителі та учні Богданської школи на чолі з директором С.І. Абеле, вчителі географії Рахівського району та працівники відділу еколого-освітньої роботи КБЗ М. Беднар та Е. Ангер. Представники заповідника ознайомили усіх присутніх з діяльністю установи. Так як головна тема семінару була «Мій Карпатський край – велич гір, розмаї лісів», екоосвітняни говорили про природну та культурну спадщину Рахівщини: букові праліси КБЗ, що входять до об'єкта всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси та давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та Струківську церкву (Церква Вознесіння Господнього). Крім цього, для учнів 7-9 класів було проведено майстер-клас із виготовлення амулетів із природних та штучних матеріалів. Екоосвітняни заздалегідь підготували учням готові дерев'яні фігурки з ялівцю. Діти власноруч прикрашали свої амулети, вмикаючи фантазію та уяву. Ще одним цікавим етапом виступу екопросвітників стало розв'язування кросворду на тему «Дні Європейської спадщини». Запитання в ньому були різного характеру, починаючи з природної та закінчуючи культурною спадщиною району.

11–12 листопада у рамках відзначення річниці з дня організації Карпатського заповідника фахівці відділу еколого-освітньої роботи провели ряд занять з школярами 1-4 класів Групи продовженого дня Вільховатської ЗОШ І ст. та з учнями Костилівської ЗОШ. Учні 1–4 класів з набору природних матеріалів власноруч виготовили рамки для фотографій, якими оформили колекцію поштівок Карпатського біосферного заповідника. Найвідоміші об'єкти нашої установи заграли новими осінніми барвами. У Костилівці учасниками свята стали школярі 3,7 класів. Учні молодшого класу було проведено комплексний екологічний урок, який включав мультимедійну презентацію, розповідь про природні цінності Карпатського біосферного заповідника, правила поведінки на природі. Для закріплення матеріалу діти виконали закладки для своїх шкільних підручників.

Семикласники даної школи відгадували тематичний кросворд, переглядали відеоролики про загадкових представників фауни заповідника, «пліткували» та гарно провели час з екоосвітнянами установи.

Протягом звітнього періоду працівницею центру було підготовлено та проведено 5 медіа-презентацій, 6 лекцій, 4 кросворди та 3 вікторини.

13–16 травня на центральній садибі установи Державною екологічною академією післядипломної освіти спільно з Карпатським біосферним заповідником проведено виїзні курси підвищення кваліфікації для працівників заповідника. У семінарі-тренінгу «Організація екскурсійної діяльності за методом «Інтерпретація природи» взяли участь працівники відділу екологічно-освітньої роботи. Основною темою занять була інтерпретація як освітня діяльність, що дає змогу задіяти не тільки фактичну інформацію, а й особистий досвід та ілюстративні засоби масової інформації. Наприкінці курсу, який включав у себе близько 25 годин, екоосвітняни успішно здали підсумкові тести і отримали свідоцтва державного зразка стосовно проведення післядипломної освіти.

28 серпня на базі центральної садиби Карпатського біосферного заповідника відбувся тренінг «Захистимо озоновий шар!» за підтримки проекту ПРООН-ГЕФ «Підвищення рівня обізнаності з питань захисту озонового шару та запобігання змінам клімату – національний внесок у виконання Монреальського протоколу», Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління і Партнерської мережі «Освіта в інтересах сталого розвитку в Україні», у якому взяли участь працівники відділу екологічно-освітньої роботи.

У квітні було проведено суботник приурочений до Всеукраїнського дня довкілля. У ньому взяли участь усі працівники візит-центру. Відбулося генеральне прибирання будівлі і території еколого-освітнього центру, а також довкола пам'ятних знаків, які символізують географічний центр Європи. Було облаштовано квіткові клумби надворі та висаджено кімнатні рослини в приміщенні центру.

У липні проведено заміну двох інформаційних стендів: «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи – об'єкт Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО» та «Символи європейського єднання».

Протягом звітного року в еколого-освітньому центрі «Центр Європи» встановлено чотири камери відео спостереження та проведено інтернет.

У листопаді відбулася підготовка еколого-освітнього центру «Центр Європи» до зимового періоду.

Протягом року постійно велась робота, спрямована на дотримання санітарно-гігієнічних норм, умов пожежної безпеки та безпеки праці в еколого-освітньому центрі «Центр Європи».

Єдина в Україні «Книга почесних гостей географічного Центру Європи» дає можливість всім бажаючим зареєструватися в ній та отримати пам'ятне Свідоцтво на згадку про відвідування географічного центру Європи. Протягом 11 місяців в ній зареєструвалося 393 відвідувачі з різних куточків України та із-за кордону, з них 128 – безкоштовно.

Керуючись Наказом № 60 від 20 березня 2019 р. «Про надання платних рекреаційних послуг Карпатським біосферним заповідником в 2019 році» згідно пункту 8.1. було враховано, що екскурсії до еколого-освітнього центру «Центр Європи» надаються безкоштовно. Вільний вхід до екоцентру дав змогу

відвідувачам дізнатися більше про важливу справу – збереження природи та охорону і примноження біологічного різноманіття Українських Карпат.

Протягом року еколого-освітній центр «Центр Європи» відвідали 374 студенти з наступних вузів: Київського національного університету ім.Т.Шевченка (КНУ), Харківського національного університету (ХНУ), Академії адвокатури України (ААУ), Дніпропетровського НУЗТ ім. академіка В. Лазаряна, Чеського технічного університету, Запорізького національного університету (ЗНУ), Хмельницького національного університету (ХНУ), Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича (ЧНУ), Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаніка (ПНУ), та Львівського національного медичного університету ім. Д. Галицького (ЛНМУ).

Впродовж звітнього року еколого-освітній центр «Центр Європи» відвідало 4170 відвідувач, з них: школярі – 1090, студенти – 374, дорослі – 2706, на платній основі – 6 осіб.

Від реалізації квитків під час відвідування центру надійшло – 60.00 грн. та 8708.00 гр. за друковану продукцію. З квітня відвідування еколого-освітнього центра проходило на безоплатній основі.

Місяць	дорослі		студенти		школярі		Відвідування за місяць	Сума за відвідування	Сума за друковану продукцію	Сума надходжень за місяць	Сума надходжень з накопиченням з початку року
	платні	безкошт.	платні	безкошт.	платні	безкошт.					
1	----	16	----	----	----	12	136	----	175.00	175.00	175.00
2	----	40	----	5	----	21	66	-----	721.00	721.00	896.00
3	----	25	----	9	----	7	41	-----	300.00	300.00	1196.00
4	----	20	----	----	----	17	37	-----	251.00	251.00	1447.00
5	1	82	----	11	5	79	178	60.00	109.00	169.00	1616.00
6	----	205	----	59	----	82	346	-----	87.00	87.00	1703.00
7	----	107	----	224	----	40	1701	-----	2795.00	2795.00	4498.00
8	----	647	----	39	----	18	873	-----	2710.00	2710.00	7208.00
9	----	201	----	4	----	51	256	-----	625.00	625.00	7833.00
10	----	263	----	23	----	10	390	-----	575.00	575.00	8408.00
11	----	129	----	----	----	17	146	-----	360.00	360.00	8768.00
Разом впродовж року	1	2705	----	374	5	108		60.00	8708.00		8768.00
	2706		374		1090						
	4170										

Найбільша кількість відвідувачів була з таких областей України як: Київська, Харківська, Житомирська, Вінницька, Полтавська, Миколаївська, Чернігівська, Тернопільська, Сумська, Хмельницька, Запорізька, Закарпатська, Дніпропетровська, Львівська та Рівненська.

Впродовж року еколого-освітній центр відвідало 730 іноземних громадян, у т.ч. з таких країн як Німеччина, Чехія, Угорщина, Румунія, Польща, Австрія, Словаччина, Білорусія, Молдова, Литва, Латвія, Росія, Італія, Естонія, Греція, Велика Британія, Франція, Австралія та США.

Протягом року постійно впорядковувалась прилегла до будівлі еколого-освітнього центру територія. Проводилось косіння газонів, прибирання біля пам'ятного знаку географічного центру Європи.

Еколого-освітній центр «Музей нарцису» знаходиться на вході в масив «Долина нарцисів», його діяльність суттєвою мірою прив'язана до періоду цвітіння Долини нарцисів. Експозиційна площа складає близько 112 м². До послуг відвідувачів облаштований відеозал на 50 місць. Художнє оформлення доволі просте, витримане у лаконічному стилі. Основним видом експонатури виступають інформаційні стенди і вітрини. Масштабне фото-панно з видом Долини нарцисів у пік цвітіння приваблює відвідувачів і стає об'єктом для фотографування на згадку. Тематичним полем еколого-освітнього центру є біорізноманіття, історія досліджень та охорона Долини нарцисів; біологія та екологія виду нарцису вузьколистого.

Освітня діяльність еколого-освітнього центру «Музей нарцису» є вкрай важливою, адже це єдина екопросвітницька структура в межах Хустського району, яка працює над формуванням іміджу Карпатського біосферного заповідника. «Музей нарцису» не має штатної одиниці – фахівця-екопросвітника. Еколого-освітню діяльність тут здійснюють технік-лаборант та начальник відділення. Роботу з учнівською молоддю та дошкільнятами виконує технік-лаборант. Впродовж року колективом відділення проведено низку просвітницьких заходів у загальноосвітніх школах, що знаходяться у прилеглих селах та м. Хуст. Працівники ПНДВ «Долина нарцисів» ім. проф. В.І.Комендаря взяли участь в організації основних еколого-освітніх та природоохоронних акцій, які проводились Карпатським біосферним заповідником. На жаль, цього року не вдалося провести промо-екскурсії під час цвітіння первоцвітів у Долині нарцисів. Причиною тому стали несприятливі погодні умови. Потужні снігопади змінилися стрімким потеплінням, що спричинило прискорене відцвітання первоцвітів і зашкодило організувати відвідування місцевих школярів.

Інформаційно-туристичний центр «Високогір'я Карпат» розташований біля підніжжя г.Говерла (ур. Перемичка). На його базі функціонує рекреаційний притулок на 29 місць. Тут є місце для наметів, водогін, туалети та сміттєзбірники. Це створило сприятливі умови для розміщення пішохідних мандрівників, а також для проведення екологічних таборів.

Площа приміщення інформаційно-туристичного центру, що зайнята експозицією, складає 146,21 м². Основним видом експонатури виступають інформаційні стенди в оригінальному художньому обрамленні з природних

матеріалів. Тематичне спрямування продиктовано місцем розташування центру і фокусується на природних і культурних цінностях найвисокогірнішої частини України – Черногірського хребта Українських Карпат та Гуцульщини. Центр функціонує з 2011 р.

Інформаційно-туристичні центри «Карпатська форель» (S – бл. 110 м²) та «Кевелів» (S – 58,2 м²) – найменші інформаційні осередки Карпатського біосферного заповідника. ІТЦ «Кевелів» цього річ неодноразово приймав важливі делегації, у т.ч. місію Банку реконструкції та розвитку Німеччини. Зустрічі посприяло наявність конференційної кімнати на 30 місць, обладнаної медіа-проектором та відеотехнікою. Один експозиційний зал центру складається з двох інформаційних рівнів і висвітлює природні багатства найвищих хребтів Українських Карпат – Черногори і Свидівця. Інформація подана, переважно, художніми засобами – панно та художніми стендами, що змушує персонал відділення значну частину інформації подавати в усній формі. Мабуть, саме це зумовило характер проведення екоосвітніх заходів на базі ІТЦ – тематичні екскурсії, розповіді, тощо. Центр відкритий у 2011 р.

Інформаційно-туристичний центр «Карпатська форель» розташований на території демонстраційного форелевого господарства (Трибушанське природоохоронне науково-дослідне відділення), функціонує з січня 2012 р. Його тематичне спрямування полягає у висвітленні багатства іхтіофауни Українських Карпат та акцентування уваги на проблемах охорони водних ресурсів краю. Основним видом експонатури виступають інформаційні стенди. Художнє оформлення лаконічне, але витримане в гуцульському стилі і виконане з використанням виключно природних матеріалів. Відвідується, переважно, у комплексі з екскурсією на демонстраційне форелеве господарство. Вартість відвідування входить до плати за вхідний квиток до форелевого господарства. Нерідко «Карпатська форель» відвідується в комплексі з екскурсією в географічний центр Європи.

У 2019 р. ІТЦ «Карпатська форель» відвідувався набагато активніше, ніж у 2017-18 рр. У звітному році проведено комплекс робіт для покращення стану басейнів, відновлення поголів'я струмкової і райдужної форелі, гольця. Ці дії, а також рекламна кампанія і відпрацьований облік туристичних відвідувань, допомогли підвищити туристичні відвідування демонстраційного форелевого господарства, і, зокрема, інформаційно-туристичного центру.

Інформаційно-туристичний центр «Букові праліси Карпат – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО». Експозиція сформована на площі 65,12 м². Тематичне спрямування – букові праліси: збереження, цінності, біорізноманіття та ін. Художнє оформлення вирізняється стилем, який притаманний карпатським етносам, котрі проживають в долині р. Тиса. Використані природні матеріали, в ніші з дерев'яним обрамленням органічно вписані фотопанорами заліснених хребтів Красної. Основний вид експонатури – стенди, фотопанно. Особливо цікавим, в художньому відношенні, є відеозал, оформлення якого створює ілюзію перебування в гушавині букового пралісу. Такого ефекту досягнуто завдяки специфічному оформленню – стіни і стеля в

суцільну вкриті широкоформатними банерами з різними типами букового пралісу Угольсько-Широколужанського масиву.

Інформаційно-туристичні центри Карпатського біосферного заповідника зорієнтовані на прийом відвідувачів, значно меншою мірою – впровадження активної еколого-освітньої діяльності. Це пов'язано із відсутністю кваліфікованого персоналу у відділеннях, сезонністю відвідування (переважно у комплексі з мандрівками екотуристичними маршрутами або відвідуванням інших туристичних атракцій, розташованих поблизу) та іншими чинниками.

**Відвідування інформаційно-туристичних центрів
впродовж 2019 року.**

Інформаційно-туристичні центри	Кількість відвідувачів, чол.
«Карпатська форель»	-
«Кевелів»	96
«Високогір'я Карпат»	2326
«Букові праліси Карпат – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО»	-
Усього відвідувань ІТЦ	2422

Діяльність бібліотек і наукових архівів

У звітному році бібліотечний фонд поповнився на 26 примірників українських видань та 10 іноземних. Всі надходження подаровані, поповнення бібліотечного фонду за рахунок закупівлі фахової літератури не проводилось.

Протягом року надходили періодичні видання, зокрема:

- газети (для кожного структурного підрозділу установи): «Зоря Рахівщини», «Новини Закарпаття», «Урядовий кур'єр», «Голос України»;
- фахові бухгалтерські та кадрові видання «Праця і зарплата», «Пенсійний кур'єр», журнали: «Баланс бюджет», комплект «Бюджетна бухгалтерія»+ «Оплата праці», «Казна України», «Кадровик 01»;
- видання з охорони праці: «Безпека праці на виробництві», «Довідник спеціаліста з охорони праці»;
- фахові наукові: «Український ботанічний журнал», «Вісник зоології», «Український ботанічний журнал».
- інші: «Лісовий і мисливський журнал», «Нескучный сад», «Сільський вісник», «Природа і суспільство»

Більшість періодики надходило до бібліотеки, що розташована на центральній садибі заповідника, однак, було організовано також надходження районної преси до природоохоронних науково-дослідних відділень.

Фото- та відеотеки

Фототека впродовж року поповнилася, щонайменше, на 1 тис. кадрів з основних подій, що відбувалися на центральній садибі та у відділеннях.

У заповіднику вже кілька років немає штатного фотографа, тож для поповнення фототеки знімками типових та рідкісних видів флори та фауни заповідника, пейзажних зйомок масивів було здійснено певні кроки із залучення професійних фотографів. Зокрема, у травні на території масивів

«Долина нарцисів» та Кузійського ПНДВ (ур. Кузій) працювала фото художниця К.Фетісова.

Наприкінці липня-на початку серпня, впродовж тижня, на території КБЗ працював канадський фотомитець Брендон Хартвіг. Він співпрацює з Європейським товариством дикої природи на постійній основі. У рамках проекту фотограф-волонтер приїхав в Україну, щоби зробити світлини місць, які сертифіковані товариством і є найнедоторканішими та найбільш дикими. Упродовж 7 літніх днів він відвідав Угольський та Чорногірський масив із ночівлею, та у вихідні – Кузій-Трибушанський масив, зокрема водоспад Лихий та Кузійський заповідний масив. Однак, погодні умови не були дуже сприятливими для фотографування.

Від співпраці із фотомитцями до фототеки заповідника надійшло близько 70 професійних світлин.

Багата фототека дає можливість ілюструвати публікації в друкованих та електронних ЗМІ, соціальних мережах, власні видання – періодичні, інформаційні та рекламні тощо. Зокрема, повністю забезпечено фотоілюстрації для Всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», регіональної екологічної газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника», наукового щорічника Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України «Природа Карпат».

Фототека дозволила повноцінно ілюструвати публікації на сайті установи, у мережі «Фейсбук», друкованих виданнях та інтернет-ресурсах.

Діяльність установи ПЗФ щодо створення мережі обладнаних екскурсійних маршрутів та еколого-освітніх стежок

На території Карпатського біосферного заповідника розроблена розгалужена мережа з 18 екотуристичних маршрутів, у т.ч. 1 в Хустському районі (Долина нарцисів), 4 – в Тячівському (Угольсько-Широколужанський масив) та 13 – в межах масивів на території Рахівщини. На базі трьох маршрутів функціонують екологічні стежки – «Долиною нарцисів», «Чорногірськими пралісами на Говерлу» та «До Соколиного берда». Однак, стежки потребують додаткового інформаційного оформлення. Найкраще облаштованою екостежкою є «Долиною нарцисів». Тут встановлено 2 інтерактивні макети «Хто ховається в траві?» і «Літаючі квіти», 3 інформаційні стенди «Квітка поезій і легенд», «Навіщо гідрологічний шлюз Долині нарцисів?», «Кіресі – вірний сателіт Хустського замку», проведено заміну художньо-інформаційного панно. З метою збільшення можливостей для пам'ятного фотографування туристів виготовлено 2 фото-банери, один з них розміщений на будівлі еколого-освітнього центру «Музей нарцису», другий – на першому оглядовому майданчику.

Під час цвітіння Долини нарцисів організовано системне проведення тематичних екскурсій екологічною стежкою. Загалом, масив під час цвітіння відвідало 13212 особи.

1.3. Наявність тимчасових форм інфраструктурного еколого-освітнього облаштування

Карпатським біосферним заповідником встановлені два біллборди на території Кевелівського та Кісвянського ПНДВ (Рахівський район); спільно з Костилівською сільською радою на суміжних землях встановлено 2 біллборди. А також з метою залучення відвідувачів до Музею екології гір було встановлено банер у м. Рахові за спонсорські кошти Рахівської міської ради.

На входах (в'їздах) в масиви встановлені комплексні інформаційні щити. Для стандартизації всіх інформаційних щитів установи, створення єдиного стилю інформаційного наповнення розроблені спеціальні ескізи, згідно з якими виготовляються несучі конструкції. При підготовці та виготовленні інформаційних стендів використовують усталені шрифти і кольори. В залежності від відвідуваності масивів встановлюються комплекти з 6 або 4 одиниць, на яких розміщується інформація українською та англійською мовами. Впродовж звітного року підготовлені до друку три комплекти з 4 щитів для Кісвянського, Трибушанського та Богдан-Петроського ПНДВ.

Значну увагу надано оновленню інформаційних матеріалів про об'єкт Всесвітньої спадщини «Букові праліси та давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». Для еколого-освітнього центру «Центр Європи» виготовлено великоформатний щит із оновленою інформацією про об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також інформаційної таблички біля пам'ятної скульптурної композиції, встановленої в 2012 р. в рамках акції «Дні європейської спадщини».

В Угольському, Черногірському, Кузійському та Трибушанському природоохоронних науково-дослідних відділеннях проведено заміну інформаційних стендів, присвячених об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Загалом замінено 5 щитів (в Угольському - 2). Наприкінці року, у грудні, здано в друк ще партію аналогічних щитів (6) для заміни в Богдан-Петроському, Кевелівському, Широколужанському, Марамороському ПНДВ.

1.4. Наявність плану заходів з екологічної освітньо-виховної роботи установи ПЗФ

План створюється щорічно, затверджується керівником установи, погоджується заступником директора. Плани заходів (т.зв., цільове планування роботи) створюються для окремих, найбільш масштабних, акцій – «Година Землі», Всесвітній день захисту навколишнього природного середовища, День працівника природно-заповідної справи, Дні європейської спадщини та ін.

2. Методична, організаційна та практична екологічна освітньо-виховна робота

2.1. Організація та участь у масових екологічних освітньо-виховних заходах

Щороку напередодні Новорічних та Різдвяних свят екопросвітники Карпатського біосферного заповідника проводять акцію «Різдвяна майстерня» в рамках Всеукраїнської акції «Збережи ялинку». Традиційна зимова акція тривала з 26 грудня 2018 по 4 січня 2019 року. Вона була спрямована на різні цільові групи – дошкільні навчальні заклади, місцеву шкільну молодь та туристів, які відвідували Музей екології гір. У рамках акції відбулася низка освітніх занять і майстер-класів.

У січні проведено промоційну акцію «Різдвяні відвідини», під час якої відвідування еколого-освітніх осередків заповідника було безкоштовним.

Для того щоб привернути увагу учнівської молоді до проблеми глобального потепління, працівниками заповідника щороку проводиться акція «Карпатський сніговик». У цьогорічній акції прийняло участь близько п'ятдесяти учнів із чотирьох ЗОШ м. Рахова. Зимові забави склалися з двох частин. Спочатку учасники змагалися у зимовій естафеті: біг з перешкодами, перегони із санчатами, влучання сніжками у відерце. А далі їм було запропоновано зліпити одного тематичного сніговика. Захід проводиться за підтримки Рахівської міської ради. За результатами проведення даного заходу (який проводиться з 2013 року) Карпатський біосферний заповідник отримав Сертифікат від книги рекордів Закарпаття.

В рамках відзначення Всесвітнього дня водно-болотних угідь (ВБУ) екоосвітяни Карпатського біосферного заповідника провели низку заходів з дітьми дошкільних навчальних закладів м. Рахова (ДНЗ №2, ДНЗ №3) та сіл Костилівка і Кваси. Для вихованців дитячих садочків заздалегідь було підготовлено водне «дзеркало» з гофрованого паперу та об'ємну аплікацію «Білий лебідь». Дітки розфарбовували представників тваринного та рослинного світу, згодом потрібно було визначитись, де розмістити свою картинку із зображенням тварини чи рослини – безпосередньо в озері, або поряд із ним. Прикрасили озеро заростями очерету та лісовими красунями – ялинками, поміж яких заховались бурий ведмідь, олень та інші звірі. У результаті вийшов яскравий колаж – невеличке гірське озеро. Також відгадували тематичний кросворд та загадки про мешканців боліт. Наприкінці заняття маленькі екологи переглянули відомий мультик про «Дюймовочку» - казкову героїню, для якої водне середовище теж на певний час стало домівкою.

З 22 лютого по 8 березня проводилась екологічна акція «Збережемо первоцвіти!» в рамках відзначення Всеукраїнської акції «Первоцвіт». Для учнів 5-8 класів Богданської ЗОШ І-ІІІ ст., молодших класів (1-3) Рахівської ЗОШ І-ІІІ ст. №2, молодших класів (2-й) Костилівської ЗОШ І-ІІІ ст. проведено екологічні уроки та майстер-класи. Для вихованців

Костилівського дошкільного навчального закладу підготовлено екологічне заняття з ігровими елементами та творчими завданнями.

20-21 березня проведено низку екологічних уроків на відзначення «Міжнародного дня лісів» для учнів 4 класу Костилівської ЗОШ I ст. Екологічні уроки включали лекційні елементи.

З 22 по 24 березня на відзначення «Міжнародного дня води» проведено ряд екологічних уроків для учнів 1-4 класів Костилівської ЗОШ I-III ст., та на завершення юні учні-екологи, 2-го класу продемонстрували театралізований виступ «Поважаємо природу, всім розкажемо про воду».

27 березня у ДНЗ с. Костилівка проведено заняття «Великодня писанка», на якому з вихованцями садочка виготовлялися писанки для районного дитячого конкурсу.

29 березня, під час весняних канікул, для учнів Солотвинської ЗОШ I-III ст. проведено тематичну екскурсію колекційною ділянкою та дендропарком на центральній садибі заповідника. Учні познайомилися з ранньовесняною флорою Карпат. Наприкінці заходу був проведений майстер-клас «Шафран для мами».

В рамках відзначення Всесвітньої природоохоронної акції Година Землі працівниками Карпатського біосферного заповідника було проведено низку заходів (6 квітня у зв'язку із погодними умовами). Мета акції – показати необхідність об'єднання дій для боротьби зі зміною клімату. Захід проходив у два етапи, спочатку було очищено від сміття міський парк культури та відпочинку «Буркут» (м. Рахів). Другим етапом стало проведення екологічної гри брей-ринг. Долучитись до акції п'ять організацій міста: Виконком та міська рада Рахова, Рахівська районна лікарня, Відділ освіти молоді та спорту Рахівської РДА, Відділ культури Рахівської РДА. Організаторами заходу виступили Карпатський біосферний заповідник та Рахівська міська рада.

Цього року, на відзначення Міжнародного дня Землі, 22 квітня працівники Карпатського біосферного заповідника залучили близько 100 дітей – Рахівської ЗОШ I-III ст. № 2 (Лазівський корпус) та Костилівської ЗОШ I-III ст. Завідувач еколого-освітнього центру «Центр Європи» – Беднар М.Ю. спільно із вчителями Рахівської загальноосвітньої школи №2 – Попович Г.Д. та Молдавчук О.Ю. підготували дітей 4-го класу для інсценівки «Живе обличчя моєї Землі», яку чудово продемонстрували для молодших друзів. Після завершення сценки місцева поетеса – О.Йонаш-Тодер для учасників прочитала авторського вірша про річку «Сповідь Тиси». Для старшокласників Костилівській школі було проведено комплексне заняття, яке проходило у два етапи. Першим етапом стало проведення вікторини за напрямки – гірська та водна системи і рослинний світ. Для учнів заздалегідь було підготовлено мішечки з фотографіями. Учні по фотографії відгадували водойми рослину чи тварину. Другим етапом стало формування фото-колажу нашої планети з фотографій, які вони відгадала під час вікторини. Третім етапом стало проведення гри-рухавки «Склади слово», яка

змусила учнів активно рухатись. Мета акції привернути увагу громадськості до екологічних проблем України.

На відзначення Всеукраїнського дня Довкілля працівники Карпатського біосферного заповідника провели низку заходів, зокрема з вихованцями Вільховатського дошкільного навчального закладу провели виховну бесіду на тему «Збережемо красу рідного краю разом». Також було проведено творчі завдання, учні виготовляли аплікації з природних матеріалів та різних тварин.

16 травня працівники відділу екоосвіти взяли участь у міському заході «Ярмарок професій», який проводився з метою професійної орієнтації учнів.

В останній тиждень травня на центральній садибі заповідника для учнів молодших класів проводились екологічні ігри, майстер-класи, тематичні екскурсії колекційною ділянкою, до Музею екології гір та еколого-освітнього центра «Центр Європи». Заходи проводились в рамках відзначення Всесвітнього дня біорізноманіття та Всесвітнього дня захисту навколишнього природного середовища. Загалом учасниками заходів стали близько 400 учнів Рахівщини. 24 травня для першокласників Рахівської ЗОШ І-ІІІ ст. №2 проведено екологічний урок з творчим завданням «Біорізноманіття Карпатських гір».

5 червня, у Всесвітній день захисту навколишнього природного середовища, працівники заповідника провели флеш-моб, яким закликали жити в стилі «еко», який демонструвався у соцмережі Фейсбук. Також з Клубом «Юні лісові рейнджери- Рахів» проведено 5 занять. 6 червня у міському парку культури і відпочинку «Буркут» проведено масовий захід із школярами всіх шкіл м. Рахова. У програмі були екологічні ігри, естафети, аква-грим, квест тощо. Учасниками стали близько 100 школярів.

Напередодні професійного свята (01.07.2019 р.) – Дня працівника природно-заповідної справи, на центральній садибі Карпатського біосферного заповідника проведено захід для учнівської молоді Київщини. У заході взяло участь близько 30 дітей різної вікової категорії. Учні ознайомилися з експозицією Музею екології гір. Далі з ними було проведено екологічні ігри.

10 липня відбулося заняття з екоосвіти та проведено квест із групою студентів Києво-Могилянської академії - спеціальності «Екологія».

28 серпня працівники заповідника взяли участь в тренінгу «Захистимо озоновий шар!» за підтримки проекту ПРООН-ГЕФ «Підвищення рівня обізнаності з питань захисту озонового шару та запобігання змінам клімату – національний внесок у виконання Монреальського протоколу», Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління і Партнерської мережі «Освіта в інтересах сталого розвитку в Україні». В заході взяло участь 25 осіб. Серед учасників були представники Природно-заповідного фонду Закарпатської області та Київського Національного природного парку «Голосіївський» і представники освітніх закладів та громадських організацій Рахівського району.

В рамках відзначення Міжнародного дня захисту озонового шару працівники Карпатського біосферного заповідника підготували відеоролик, який демонструвався у соцмережі Фейсбук.

30 вересня проведено захід із нагоди «Днів Європейської спадщини» для учнів першого класу Рахівської ЗОШ І-ІІІ ст. № 1. В акції взяли участь близько 30 дітей. Основний акцент був поставлений на букові праліси Карпатського біосферного заповідника, що входить до об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси та давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». Протягом занять працівники заповідника розповіли про штучні та природні ліси, вчилися розрізняти насінини бука лісового від плодів дуба, смереки та тису ягідного, розповіли про правила поведінки в лісі а також розгадували загадки.

1 жовтня працівники Карпатського біосферного заповідника долучилися до районного семінару, який відбувся на базі Богданської ЗОШ І-ІІІ ст. У заході взяли участь вчителі та учні Богданської школи та працівники еколого-освітньої роботи КБЗ Мар'яна Беднар та Ельвіра Ангер. Семінар розпочався із привітань учасників. Потім учитель географії Ганна Брана виступила з презентацією на тему «Застосування інноваційних технологій на уроках рідного краю», до якої були залучені учні сьомих, восьмих та дев'ятих класів. Далі виступили представники заповідника, ознайомивши усіх присутніх із діяльністю установи. Так, як головна тема семінару була «Мій Карпатський край – велич гір, розмай лісів», екоосвітняни говорили про природну та культурну спадщину Рахівщини. До природної спадщини належать букові праліси КБЗ, що входять до об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси та давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», а до культурної – Струківська церка (Церква Вознесіння Господнього). Також працівники КБЗ провели для учнів майстер-клас із виготовлення амулетів із природних та штучних матеріалів. Ходять чутки, що найбільш потужна сила амулету міститься в дереві, тож екоосвітняни задалегідь підготували учням готові дерев'яні фігурки з ялівцю.

На відзначення Всесвітнього дня тварин інспектори Служби державної охорони заповідника провели акцію «Подумайте перед тим, як вони зникнуть», закликаючи ставитися до тварин, як до рівних, поважаючи та захищаючи їх.

4 жовтня з нагоди Всесвітнього дня тварин працівниці екоосвітнього та редакційно-видавничого відділів КБЗ здійснили справжній «забіг» у Рахівській ЗОШ І-ІІІ ст. №1, провівши шість уроків для молодших школярів. Протягом уроків для учнів демонструвалося червонокнижні види тварин, які вже зараз знаходять під загрозою зникнення, розрізняли сліди вовка, ведмедя, рися. Також для учнів було проведено творче завдання «Мистецтво заради тварин», де вони розмальовували ведмедів, вовків, птахів, зміїв, білок та інших, а потім наліплювали на ватман. Так школярі створили власний ліс, у якому люди та звірі живуть у гармонії.

15 листопада з нагоди 51-ї річниці з Дня створення Карпатського біосферного заповідника, Алла Козурак, старший науковий співробітник ботанічної лабораторії, Наталія Андрійчук, провідний інженер лабораторії екологічного моніторингу, Іван Дуб, начальник Петрос-Говерляньського ПНД відділення та Ельвіра Ангер, провідний фахівець відділу екоосвіти провели посадку рослин на території загальноосвітньої школи I-III ст. у селі Лазещина. Також на відзначення річниці Карпатського заповідника фахівці відділу еколого-освітньої роботи провели низку заняття зі школярами Вільховатської загальноосвітньої школи I ст., Діловецької Зош та Костилівської. Для них було проведено екоуроки на тему Карпатський біосферний заповідник, учні розгадували загадки та з природних матеріалів виготовляли рамки для фотографій, якими оформили колекцію поштівок Карпатського біосферного заповідника.

В рамках відзначення Всеукраїнської акції «Збережи ялинку екосвітяни заповідника провели низку екологічних уроків для молодших класів. Головним атрибутом стало виготовлення ялинки з природних матеріалів (шишок, жолудів тощо). В акції взяло участь близько 150 дітей.

Працівниці екоосвіти та редакційного відділу Карпатського біосферного заповідника провели для учнів Рахівської ЗОШ I-III ст. №1 з угорською мовою навчання уроки «Зимуючі птахи рідного краю» та «Зима в житті диких тварин». У 1-3 класах учням розповіли, які птахи залишаються зимувати в нашій місцевості, чим вони харчуються та коли саме потрібно починати їхню підгодівлю. У зимовий період велика частина птахів гине через голод, тому так важливо допомогти їм пережити найважчий час, коли природний корм практично недоступний, а організм через холод вимагає навіть більшої, ніж зазвичай, кількості їжі. Годівнички можна розмістити як у себе у дворі або на балконі, так і в дикій природі. Їх неважко зробити самому з підручних засобів, наприклад, із пластикової пляшки, пакета від соку/молока, або ж змайструвати з дерева. Проте, допомагаючи птахам, важливо робити це правильно, щоби не завдати шкоди їхньому здоров'ю. Учні дізналися, що можна та не можна класти до пташиних годівниць. Та якщо вже одного разу взялися підгодовувати птахів, то робити це потрібно регулярно. Зі школярами шостого класу розмовляли про те, як зима впливає на життя диких тварин, які живуть на території заповідника. Також обговорили, як можна допомагати звірям, створюючи годівниці. Далі розгадували сліди різних тварин та які з них можна побачити взимку у лісі. Після цього учні отримали малюнки звірів, про яких їм розповідали, і щоби перевірити знання, визначали тих, хто робить запаси на зиму, впадає в сплячку або шукає корм у природі. Наприкінці уроків з учнями всіх класів провели веселу руханку. Та подарували дерев'яну годівничку, яку вони встановлять на подвір'ї школи і всі разом підгодовуватимуть птахів.

Організація та участь у виставках, фестивалях, заходах, приурочених до етнографічних та культурно-історичних подій

Цього року Фестиваль «Барви Карпатського ліжника» проходив у селі Яворів Косівського району Івано-Франківської області. Спільно з громадою села Кваси, яка є засновником та співорганізатором першого представники КБЗ взяли участь під час святкової ходи, виступів творчих колективів та в представленні виробів місцевих майстринь ліжникарства. Протягом огляду експозицій фестивалю гості також мали можливість дізнатися більше про нашу установу та її рекреаційні принади, отримати інформаційну друковану продукцію КБЗ. На завершення заходу частина друкованої продукції була передана для ознайомлення та розповсюдження до бібліотеки Яворівської загальноосвітньої школи I-III ст. а також до місцевого Музею народних художніх промислів.

Під час відкриття свята учасників вітали високопосадовці та представники духовенства високих чинів. На завершення урочистої частини відбулася офіційна передача естафети проведення фестивалю гостям з Румунії, і наступний фестиваль ліжників відбудеться вже в сусідній країні.

Цього року вперше відбувся бард-пленер-табір «Муза Карпат» в с. Богдан. Організатором заходу є Рахівське районне товариство Всеукраїнського об'єднання «Гуцульщина», яке очолює Іван Беркела. Співорганізатором виступив Карпатський біосферний заповідник. Захід відбувся на базі приватної садиби «Олеся». Участь узяли 50 людей, із яких музиканти, художники, фотографи та глядачі з Харкова, Києва, Одеси, Сум, Дніпра, Кам'янського, Хмельницького, Львова та Броварів. Бард-пленер-табір «Муза Карпат» був створений для популяризації нашого краю та для спілкування й обміном досвіду між творчими людьми: бард-музикантами, художниками, фотографами, поетами й письменниками.

Під час перебування на Рахівщині гості відвідали багато цікавих місць, та екскурсій які для них розробили та організували працівники відділу рекреації та сталого розвитку Карпатського біосферного заповідника туристичними маршрутами установи та за буклетом «Тури вихідного дня від КБЗ».

8 липня перед учасниками табору виступив із привітанням в.о. директора Карпатського біосферного заповідника, заслужений природоохоронець України Микола Рибак. На пам'ять про чудові дні було роздано друковану продукцію, а саме журнали «Зелені Карпати» та буклети.

2.2. Співпраця з підприємствами, установами та організаціями

Методичні наради

Спільно з проектом ПРООН-ГЕФ працівники заповідника провели семінар-тренінг «Підвищення рівня обізнаності з питань захисту озонового шару та запобігання змінам клімату», «Робота з молоддю», «Освіта в інтересах сталого розвитку в Карпатах». В заході взяло участь 25 осіб. Серед учасників були представники Природно-заповідного фонду Закарпатської області та Київського Національного природного парку «Голосіївський» і представники освітніх закладів та громадських організацій Рахівського району.

Діяльність координаційної ради заповідника

Впродовж року відбулося два зібрання Координаційної ради заповідника.

24 червня відбулося чергове засідання Координаційної ради – колегіального органу, який виконує консультативно-дорадчі функції, а також сприяє залученню громадськості до ухвалення рішень щодо основних напрямів діяльності Карпатського біосферного заповідника — у залі засідань на Центральній садибі КБЗ.

Участь взяли майже 40 осіб, серед яких були представники органів влади та місцевого самоврядування Рахівського й Тячівського районів, державних лісогосподарських підприємств і громадських організацій. Порядок денний складався з п'яти питань, ключовим із яких була доповідь в. о. директора заповідника, голови Координаційної ради Миколи Рибака про виконання природоохоронних заходів Карпатського біосферного заповідника впродовж 2018 року та план пріоритетних завдання установи на 2019 рік.

Після виступу виникло чимало важливих дотичних запитань і пропозицій. Під час жвавого обговорення та конструктивного діалогу вдалося вирішити їх і дійти до порозуміння та компромісу.

Також учасники розглянули рішення про «Меморандум про співпрацю в збереженні й невиснажливому використанні природних комплексів Карпатського біосферного заповідника, як частини транснаціонального об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси й давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та питаннях сталого розвитку прилеглих до нього територій», по якому доповідала заступник начальника відділу рекреації та сталого розвитку Ірина Йонаш. У представників місцевих громад і держлісгоспів не виникло заперечень, рішення ухвалили одноголосно.

Павло Ворохта, начальник відділу ВЗПЕ та ВПР КБЗ, розповів про підтримку ведення полонинського господарства на територіях КБЗ у 2019 році. Представники Лазещинської сільської ради висловили прохання завершити ремонт мостів, а також допомогти розв'язати проблему з побутовими відходами, щоби спільними силами впорядкувати території. Це так само позитивно вплине й на полонинське господарство.

Значущим було питання й щодо розроблення генеральних планів населених пунктів у зоні діяльності заповідника, доповідачем якого був Геннадій Бочкор, провідний інженер відділу НДР і МС.

Окрім цього, делегати проголосували, щоби хід виконання цього рішення розглянути на наступному засіданні Координаційної ради.

Останнім розглянули питання «різне», до якого входили два звернення.

Перше – це звернення до Міністра екології та природних ресурсів України О. С. Семерака щодо виділення коштів Карпатському біосферному заповіднику у 2019 році з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища на придбання дорожньо-будівельної техніки. Допідавав заступник директора Микола Гречук. На балансі установи майже 140 км. дороги, а на деяких ділянках потрібен негайний ремонт, який неможливо провести без належної техніки.

На відзначення 51-ї річниці Карпатського біосферного заповідника, 12 листопада відбулося чергове засідання Координаційної ради. Участь узяли близько 40 осіб, серед яких представники органів влади та місцевого самоврядування Рахівського й Тячівського районів, державних лісогосподарських підприємств і громадських організацій. На засіданні розглянуто низку питань щодо діяльності установи та співпраці з територіальними громадами у зоні КБЗ. Також заслухано та підтримано звернення до Мінекоенерго України про фінансування заходів за кошти українсько-німецького проекту, затвердження лімітів на використання природних ресурсів та щодо призначення директора Карпатського біосферного заповідника.

Круглі столи і конференції

На початку вересня відбулася міжнародна науково-практична конференція «Помірні та бореальні первісні ліси в умовах глобальних змін» у Львові, співorganizатором якої став Карпатський біосферний заповідник. Конференція пройшла під патронатом Міжнародного Союзу лісівничих досліджень (IUFRO). В її роботі взяло участь 125 науковців із 18 країн світу. Найчисельнішими були делегації з України (52 учасники), Німеччини (18), Швейцарії (15), Чехії (7), Угорщини та Італії (по 5), США, Австрії, Польщі та Словаччини (по 3). По два представники із Румунії та Бельгії, а по одному із Канади, Нідерландів, Словенії, Фінляндії, Швеції та Південної Африки. Напередодні конференції, Швейцарським федеральним інститутом лісових, снігових та ландшафтних досліджень WSL, випущено англійською мовою на 133 сторінках збірник її матеріалів (Бірменсдорф, 2019; Упорядник: Сюзанна Сенн). Ця Конференція, як важливий елемент в реалізації Міжнародного проекту «Українсько-швейцарська співпраця в лісових дослідженнях», відбулась в Україні насамперед тому, що в Карпатському біосферному заповіднику досі збереглися найбільші залишки пралісів та первісних лісів. Вступним словом конференцію відкрив Керівник цього Проекту та відповідного підрозділу WSL доктор Петер Бранг.

19-21 вересня 2019 року на базі Бещадського парку народowego (с.Затварниця, Польща) та словацького національного парку «Полонини» (м. Стакчин), у рамках українсько-польсько-словацького біосферного резервату «Східні Карпати», пройшла ХХУІІ міжнародна екологічна конференція. Конференція організована дирекцією Бещадського парку народowego та Управлінням Польських парків народowych, під патронатом Головного консерватора природи Польщі, Підкарпатського воєводи та Маршаліка Підкарпатського воєводства. Співфінансували проведення конференції Підкарпатський воєводський фонд навколишнього середовища та управління водного господарства в Ржешові. В роботі конференції взяли участь провідні науковці із університетів (Ягелонський, Варшавський), Польської академії наук та інших наукових й природоохоронних установ Польщі, Словаччини та України.

До складу української делегації входили керівники та наукові співробітники Карпатського біосферного заповідника, природного заповідника «Горгани», інституту екології Карпат та Державного природознавчого музею НАН України й Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва ім. П.С.Пастернака. На форумі ґрунтовно розглянуто питання щодо важливості Бещадського парку народового в проведенні наукових досліджень та екологічної освіти в польських Бещадах.

На міжнародній науково-практичній конференції в Ужгороді, 3 жовтня 2019 року, з нагоди 20-річчя створення Ужанського національного природного парку, з доповіддю "Історична ремарка щодо передумов створення та становлення Ужанського національного природного парку та ролі Карпатського біосферного заповідника у цьому процесі" виступив доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор.

Працівники відділів еколого-освітньої роботи – Колачук І.Ю. та молодший інженер Служби державної охорони – Романю М.М. Карпатського біосферного заповідника спільно із Європейським Товариством Дикої Природи, Агентством сталого розвитку Карпатського регіону «Форза» та активною молоддю України й Австрії працювали в рамках «Молодіжної Зеленої Конференції-2019», яка відбувалася серед чудових австрійських гір, що в місті Рамінгштайн, Австрія. За результатами спільної роботи з колегами було заплановано низку заходів, які планується реалізувати вже з наступного року. Всі учасники отримали Сертифікати.

3. Інформаційно-видавнича та пропагандистська діяльність

3.1. Інформація про веб-портал установи ПЗФ в інтернет-мережі.

Веб-портал установи заснований у 1999 р. Адреса в інтернет-мережі <http://cbr.nature.org.ua>. Веб-сторінка містить розділи: Новини (архів) Адміністрація Карта Основна інформація Науковий відділ Охорона території Функціональне зонування Флора Фауна Екотуризм Видання і публікації Відео Музей Геологія та геоморфологія Природні оселища Пам'ятки культури Екоосвіта Фотогалерея 3D Домашні сторінки Лінки

На порталі регулярно розміщувались новини, основні події з життя установи та ін. Однак, веб-портал потребує інформаційного, дизайнерського та функціонального оновлення.

У мережі Фейсбук створені три сторінки: Карпатський біосферний заповідник, Інформаційно-туристичні центри Карпатського біосферного заповідника та Дослідний розсадник декоративних культур. На цих сторінках регулярно висвітлюється діяльність установи, еколого-освітні, наукові та інші події, демонструються фото краєвидів, окремих видів флори та фауни тощо.

3.2. Інформація про опубліковані та підготовлені до друку науково-популярні праці, буклети, путівники, листівки, плакати, аншлаги тощо.

3.3. Інформація про власні видання (газети, журнали), їх основну тематику.

Протягом року здійснювалося регулярне видання регіональної екологічної газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника» – вийшло 6 номерів, як передбачено Статутом видання. Система поширення періодичних видань заповідника добре налагоджена, що забезпечує отримання чергового номера екологічної газети районними, міськими, сільськими радами та бібліотеками (у т.ч., шкільними) в зоні діяльності установи.

Видано Всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати» (№1-4, 2018 р.) та (Спецвипуск) – англійською мовою. . Готується до друку черговий номер «Зелених Карпат» за 2019 рік.

Вже четвертий рік поспіль видається науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України «Природа Карпат».

У 2019 році відбулося перевидання папок з логотипом Карпатського біосферного заповідника та пам'ятного Свідоцтва про відвідування Географічного Центру Європи.

Частково проведено заміну стендів (12 стендів), присвячених об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у компонентних частинах, а також візит-

центрах у зв'язку із розширенням об'єкту. Роботу буде продовжено у наступному році. Також було замінено стенд у Марамороському природоохоронному науково-дослідному відділенні КБЗ.

З метою реклами та приваблення відвідувачів в еколого-освітній центр «Центр Європи» розпочато роботу над створенням фотозони, частково закуплено гуцульське вбрання (2 вишиті сорочки, 2 кептарі, кресаня та жіноча хустина). Завершиться робота на створенням фотозони у наступному році.

3.4. Перелік програм та сюжетів на радіо і телебаченні, опублікованих статей та інформаційних повідомлень у пресі.

Публікації, сюжети	Кількість	Особи, які брали участь
Друковані ЗМІ	18	Колектив КБЗ
Сюжети на телебаченні (всеукраїнські телеканали «СТБ» «Інтер», «Тоніс», «Рада», «24», UA-TV, обласні Закарпатська ТРК, телеканал «Тиса», «М-студіо», РТК-Хуст)	30	Рибак М.П., Гамор Ф.Д., Кальба І.В., Навроцький О.В., Бабич О.І., Шемота В.М., Вербіцький В.В., Бундзяк В.В.
Електронні ЗМІ	Близько 250	Відділ ЕОВР, Музей екології гір, ЕОЦ «Центр Європи», «Музей нарцису», наукові лабораторії
Виступи на радіо (всеукр., обл.)	3	Гамор Ф.Д., Бабич О.І., Годованець Б.Й.
Соціальні мережі	регулярно	Відділ ЕОВР, відділ рекреації, ботанічна лабораторія, редакційно-видавничий відділ

Перелік публікацій у друкованих ЗМІ:

1. «Уряд України затвердив новий план заходів зі збереження букових пралісів» - Ф.Гамор, «Зоря Рахівщини» №3-4 від 12 січня 2019р.;
2. «Акція «Карпатський сніговик» - Н.Кальба, «Зоря Рахівщини» №9-10 від 02 лютого 2019р.;
3. «В українському законодавстві слід ширше відобразити специфіку діяльності біосферних резерватів» - Ф.Гамор, «Зоря Рахівщини» №11-12 від 09 лютого 2019р.;

4. «Дарували книги з любов'ю» - М.Яворенко (бібліограф ЦРБ), «Зоря Рахівщини» №15-16 від 23 лютого 2019р.;
5. «Художник-еколог Руслан Глеб – учасник виставки в Австрії...» - «Зоря Рахівщини» № 17-18 від 2 березня 2019р.;
6. «Варто підготувати номінаційні дос'є із включення елементів гуцульської культури до Списків нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО» - Федір Гамор, «Зоря Рахівщини» № 21-22 від 13 березня 2019р.;
7. «Книга, яка з'єднала два береги Тиси духовно» - Ф.Гамор (Василь Нитка вів розмову), «Зоря Рахівщини» № 28-29 від 6 квітня 2019 р.;
8. «Година Землі – 2019. У Рахові і «Буркут» прибрали, і в брейн-рингу позмагалися» - Ігор Кальба, «Зоря Рахівщини» № 30-31 від 13 квітня 2019 р.;
9. «Запроваджуються економічні механізми збереження природно-заповідного фонду» - Ф.Гамор, «Зоря Рахівщини» № 42-43 від 1 червня 2019р.;
10. «Півсотні творчих особистостей з різних регіонів країни зібрав бард-плєнер-табір «Муза Карпат» у Богдані» - (вл.інф.), «Зоря Рахівщини» № 59-60 від 27 липня 2019р.;
11. «У заповіднику викрили крадіїв» - Василь Нитка, «Голос України» № 150 від 9 серпня 2019 р.;
12. «Уже маємо 6 водно-болотних угідь» - «Час місцевий» № 35 від 31 серпня 2019 р.;
- 13.«Озірний-Бребенескул – водно-болотне угіддя міжнародного значення» - (за матеріалами ЗМІ), «Зоря Рахівщини» № 75-76 від 21 вересня 2019р.;
14. «Завдяки новим книгам Ф. Гамора, Європа більше знатиме про праліси Карпат, Україну» - Василь Нитка, «Зоря Рахівщини» № 81-82 від 12 жовтня 2019р.;
15. «Діловецька сільська рада відмовила у розширенні території КБЗ» - Михайло Юращук, «Зоря Рахівщини» № 83-84 від 19 жовтня 2019р.;
16. «Голос України» активізував роботу обласної влади» - Федір Гамор, «Голос України» № 232 від 4 грудня 2019р.;
- 17.«Довкілля та охорона природи» - Угляр В.І., «Дружба» від липня 2019 р.;
- 18.«Збереження природи та букових пралісів Карпат» - Угляр В.І., «Дружба» від вересня 2019 р.

4. Підвищення кваліфікації працівників установ ПЗФ та сприяння підготовці кадрів у природоохоронній сфері.

4.1. Підвищення кваліфікації працівників установи ПЗФ шляхом навчання на курсах підвищення кваліфікації, у вищих навчальних закладах, участі у семінарах та тренінгах, зустрічах з обміну досвідом тощо

У лютому місяці працівники відділу рекреації та сталого розвитку Карпатського біосферного заповідника взяли участь в 4-денному тренінгу по розвитку агротуристичної діяльності з прив'язкою до продукції з географічним зазначенням. Цей напрямок для біосферного заповідника є новим і досить цікавим, оскільки він гармонійно вписується як в процес рекреаційної діяльності установи, так і сприятиме втіленню концепції сталого розвитку регіону. Тренінг проходив з 26 лютого по 01 березня на базі Рахівської РДА під гаслом: «Як допомогти туристам відкрити для себе гуцульську овечу бриндзю на вашій полонині чи у вашому господарстві». Тренінгова програма «Агротуризм, найкращий спосіб просування традиційних продуктів з географічним зазначенням», організована спільними зусиллями відділу агропромислового розвитку райдержадміністрації, ГС «Асоціація виробників традиційних карпатських високогірних сирів» із залученням експертів Проекту ЄС «Підтримка розвитку системи географічних зазначень в Україні». Експертами з Франції виступили Еммануель Мінгассон та Стефані Дагерір, котрі спеціалізуються на розвитку і маркетингу традиційних Альпійських сирів, зокрема у туристичному регіоні Савоя, який є подібним до Карпатського за своїми природними умовами, а національним експертом виступив Тарас Антонюк, який спеціалізується на розвитку сільських територій в Карпатському регіоні. Робота базувалася на представленні досвіду, конкретних прикладів з України та Франції, результатів опитування туристів та на висновках і рекомендаціях експертів. Учасниками тренінгу стали вівчарі, власники фермерських та особистих селянських господарств, туристичні гіді та представники інших сторін, зацікавлених у розвитку туристичної галузі району. Основною ідеєю навчання було об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін у пошуку шляхів просування продукту, що претендує на Географічне зазначення «Гуцульська овеча бриндзя», через агротуристичну діяльність на полонинах.

У лютому місяці працівники відділів еколого-освітньої роботи і науково-дослідної роботи та міжнародної співпраці взяли у спеціалізованому тренінгу: «Методика і практика навчання та розвитку спроможностей для працівників й тренерів установ природно-заповідного фонду України», який проходив у м. Львів. Тренінг проводився в рамках реалізації проекту «Підтримка природно-заповідних територій в Україні». Метою даного заходу стало покращення методичних та практичних навичок для працівників й тренерів установ природно-заповідного фонду України; покращення навичок та проведення оцінки потреб у розвитку спроможностей й навчанні працівників проектних восьми установ природно-заповідного фонду; та

покращення навичок та формування програм навчання й розвитку спроможностей відповідно до навчальних потреб й цільової аудиторії для працівників й тренерів установ природно-заповідного фонду України. Всі учасники отримали Сертифікати.

На виконання Доручення директора Департаменту екомережі та природно-заповідного фонду Мінприроди України В.В. Кліда № 18/347-19 від 11.05.2019 року протягом 13-16 травня, на центральній садибі установи, Державною екологічною академією післядипломної освіти спільно з Карпатським біосферним заповідником проведено виїзні курси підвищення кваліфікації для працівників заповідника. Підвищення кваліфікації проведено за двома напрямками: «Організація та здійснення заходів з охорони природних комплексів на територіях та об'єктах ПФЗ» для працівників служби державної охорони КБЗ та «Екскурсійна діяльність в установах ПЗФ за методом «Інтерпретація природи» для екоосвітян та фахівців з рекреації. Для інспекторів з охорони природно-заповідного фонду, майстрів лісу прочитано курс лекцій (загалом 30 годин). Викладачами виступили завідувач кафедри заповідної справи Державної екологічної академії В.М. Тищенко, його колега – професор кафедри В.В. Лукіша, доцент кафедри методології освіти для сталого розвитку Н.В. Гудкова й головний спеціаліст Департаменту екомережі та природно-заповідного фонду Ю.О. Михайленко. Для своїх колег читали лекції працівники заповідника – науковці, працівники відділів державної охорони ПЗФ, юридичного та кадрового забезпечення, відтворення, збереження природних екосистем та використання природних ресурсів. Майже 70 працівників служби державної охорони природоохоронних науково-дослідних відділень заповідника набували, вдосконалювали і систематизували свої знання, необхідні для щоденного виконання посадових обов'язків. Лекціями охоплено широкий спектр питань, зокрема розкрито тему українського природоохоронного законодавства та міжнародних природоохоронних конвенцій та угод у сфері збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, територій та об'єктів ПЗФ України, структурно-функціональної організації та забезпечення природоохоронного режиму природно-заповідних територій. Всі працівники по завершенню отримали Сертифікати про підвищення кваліфікації.

У червні місяці цього року в с. Богдан Рахівського району було організовано 5-денне навчання щодо залучення волонтерів та вивчення основ роботи з ними для працівників національних парків, заповідників та інших природоохоронних територій. Тренінг організували представники Української Волонтерської Служби (УВС), на чолі з її директором Ганною Бондаренко, у співпраці із німецькою неурядовою організацією волонтерів Dekabristene.V. (Декабристи) у рамках проекту International Volunteer Exchange 2019 (Міжнародний Волонтерський Обмін) за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини. У роботі тренінгу взяли участь приблизно 18 учасників, серед них: тренери, представники УВС та волонтери, також представники чотирьох природоохоронних установ:

Природний заповідник «Горгани», Ківерцівський національний природний парк «Цуманська Пуща», Карпатський біосферний заповідник, а також представники Білоруського національного парку «Біловезька Пуща».

Програма навчального курсу була дуже насиченою і включала такі блоки: волонтерство та волонтерська діяльність, основні поняття, характеристики, принципи; історія волонтерського руху в Україні та його особливості; основи роботи з волонтерами; підходи та форми роботи з волонтерами; мотивація, інтеграція та адаптація волонтерів; орієнтація волонтерів: перша зустріч та подальші кроки; юридичні аспекти роботи з волонтерами; залучення фінансування на волонтерські програми комунальними та державними установами.

У листопаді працівники відділів науково-дослідної роботи та міжнародної співпраці, екоосвіти та редакційного відділу КБЗ взяли участь у трьохденному тренінгу «Комунікація та брендинг у природно-заповідній сфері». Даний захід відбувся в рамках реалізації проекту «Підтримка природно-заповідних територій в Україні.» Основною метою тренінгу покращити спілкування з місцевим населенням, туристами та шкільною молоддю, правильне висвітлення інформації про КБЗ на офіційному сайті та у соцмережі Facebook.

Завідувач Музеєм-провідний фахівець Кальба Ігор пройшов трьохмісячне навчання за програмою підготовки «Менеджмент туристичної та готельно-ресторанної справи» Ужгородського національного університету при участі Школи Бізнесу Нурд Університету (Норвегія) тривалістю 500 годин. За результатами пройдених курсів отримав Сертифікат про підвищення кваліфікації та Диплом.

Рибак М.П. - в.о. директор Карпатського біосферного заповідника з 15.09. по 20.09.2019р., Республіка Молдова, взяв участь в міжнародному семінарі «Транскордонне співробітництво у території та практиці - Як можуть біосферні регіони ЮНЕСКО сприяти ефективному спілкуванню та менеджменту екосистем для підтримки сталих трансформацій у Східній Європі».

Покиньчереда В.Ф.- заступник начальника ВНДР та МС Республіка Молдова, взяв участь в міжнародному семінарі «Транскордонне співробітництво у території та практиці - Як можуть біосферні регіони ЮНЕСКО сприяти ефективному спілкуванню та менеджменту екосистем для підтримки сталих трансформацій у Східній Європі».

Беркела Ю.Ю. - начальник відділу ВНДР та МС з 25.11. по 26.11.2019р. пройшов навчання на курсах підвищення кваліфікації у м. Київ, «Представлення й обговорення проекту нової редакції Програми «Літопис природи» для заповідників і національних природних парків і методичних рекомендації щодо її виконання з урахуванням вимог і рекомендацій міжнародних природоохоронних договорів».

Папарига П.С. - завідувач лабораторії відділу екологічного моніторингу з 25.11 по 26.11.2019 р. пройшов навчання на курсах

підвищення кваліфікації у м. Київ, «Представлення й обговорення проекту нової редакції Програми «Літопис природи» для заповідників і національних природних парків і методичних рекомендації щодо її виконання з урахуванням вимог і рекомендацій міжнародних природоохоронних договорів».

У вищих навчальних закладах здобуває освіту троє працівників установи.

- Моставлюк О.С. – майстер з охорони природи Богдан-Петроського ПНДВ, спеціальність «Лісове господарство», третій курс, Сторожинецькому коледжі;
- Дуб І.І. – начальник Петрос-Говерляньського ПНДВ, спеціальність «Екологія», шостий курс, Національний університет водного господарства та природокористування;
- Савляк М.І. – провідний економіст, спеціальність «Облік і оподаткування», другий курс, Прикарпатський національний університет ім. В. Сефаника.

4.2. Організація та проведення в установі ПЗФ навчання, семінарів та зустрічей з обміну досвідом для підвищення кваліфікації працівників Карпатського біосферного заповідника

На центральній садибі Карпатського біосферного заповідника регулярно проводились робочі наради з керівниками природоохоронних науково-дослідних відділень, структурних підрозділів. Окрім поточних питань, на цих зібраннях обговорювався досвід керівників установи (директора, заступників) щодо участі в семінарах, нарадах при Мінприроди, голові Закарпатської ОДА та ін., доносились інформація щодо змін в природоохоронному законодавстві.

28 серпня на центральній садибі Карпатського біосферного заповідника відбувся тренінг «Захистимо озоновий шар!» за підтримки проекту ПРООН-ГЕФ «Підвищення рівня обізнаності з питань захисту озонового шару та запобігання змінам клімату – національний внесок у виконання Монреальського протоколу», Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління і Партнерської мережі «Освіта в інтересах сталого розвитку в Україні». Серед учасників були представники Природно-заповідного фонду Закарпатської області та Київського Національного природного парку «Голосіївський» і представники освітніх закладів та громадських організацій.

Працівники відділу рекреації – Йонаш І.Д., Беркела І.І. пройшли курс волонтерського менеджменту для заповідників та національних парків – 15-19.06.2019р. Вперше в Україні було організовано подібне 5-денне навчання щодо залучення волонтерів та вивчення основ роботи з ними для працівників національних парків, заповідників та інших природоохоронних територій. Тренінг організували представники Української Волонтерської Служби (УВС), на чолі з її директором Ганною Бондаренко, у співпраці із німецькою неурядовою організацією волонтерів [Dekabristen e.V. \(Декабристи\)](#) в рамках проекту International Volunteer Exchange (Міжнародний Волонтерський Обмін) 2019 за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини. В

роботі тренінгу взяли участь близько 18 учасників, серед них: тренери, представники УВС та волонтери а також представники 4-х природоохоронних установ. З природоохоронних установ України були представлені: Природний заповідник «Горгани», Ківерцівський національний природний парк «Цуманська Пуща», Карпатський біосферний заповідник, а також представники Білоруського національного парку - «Біловезька Пуща».

На базі заповідника проведено тренінг, організований студентом Університету Сталого Розвитку м. Еберсвальде Едуардо Лопезом, для працівників КБЗ по користуванню безкоштовними додатками з навігації та створення карт – жовтень 2019р.

4.3. Проведення наукової та виробничої практики студентів та аспірантів професійно-технічних та вищих навчальних закладів на базі установи ПЗФ.

Цього року на початку червня місяця незмінно, як і в попередні роки, на території КБЗ проходила практика студентів німецького університету сталого розвитку м. Еберсвальде. В рамках цьогорічної програми практики групи студентів факультету «Міжнародного менеджменту лісогосподарської діяльності» відвідали території заповідника в районі с. Усть-Чорна та Угольсько-Широколужанському масивах. В основному їх цікавили території, які були включені до об'єкту всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». В заході взяло участь понад 60 чол. з різних країн Європи, серед яких незмінний керівник практики з університету м. Еберсвальде п. П'єр Ібіш з командою організаторів, а також три представники КБЗ – Василь Покин'єчереда, Ірина Йонаш та Василь Регуш. Міжнародний склад групи включав представників різних країн. Працівники заповідника намагалися в повній мірі надати студентам можливість дізнатися про все, що їх цікавило, та побачити якомога більше у стислі терміни. Особливо гостей цікавила можливість відвідати історичні села компактного проживання німецькомовного населення, таких як с. Усть-Чорна (Кьонігсфельд) а також території, заплановані до розширення КБЗ в цій місцевості. Також студенти мали можливість побачити як виглядає територія полонинського господарства та дізнатися як воно діє в сучасних умовах.

Протягом вересень-жовтень два студенти з німецького університету сталого розвитку м. Еберсвальде проводили дослідження на території заповідника, які проходили рамках реалізації міжнародного проекту «Транскордонна співпраця для навчання і практики», який фінансується німецькою службою академічних обмінів (DAAD). Теми досліджень:

Едуардо Лопез Руїз - проводив дослідження, яке полягає в проведенні діагностики місцевого ландшафту, картування та аналізі різноманітних індикаторів. Територія проведення дослідження охоплювала територію КБЗ поблизу центральної садиби та в околицях м. Рахів, с. Кваси та с. Ділове, що межує з сусідньою Румунією, а також території Природних Парків «Гори Марамуреш» та «Родна» в Румунії. Також до проведення дослідження було

залучено сусідній Національний Парк «Верховинський», який теж межує з Румунією.

В рамках втілення свого дослідження Едуардо виділяв теоретичну та польову частину. В складі теоретичної частини було кілька стадій проведення:

- а) розробка та поширення опитувальних анкет серед працівників різноманітних відділів установ, які брали участь в дослідженні, для подальшого їх аналізу та відображення в формі таблиці показників;
- б) оцінка отриманих даних та пряме спілкування з працівниками установ, а також з експертами відповідних напрямків роботи для з'ясування проблемних моментів та можливих способів їхнього вирішення;
- в) практична вправа з картування різноманітних індикаторів на мапі за різними категоріями: індикатори ландшафту, естетичні цінності, релігійні та духовні цінності, історико-культурні цінності, емоційні індикатори, і т. п.

Польова частина дослідження включала позначення GPS координат на місцевості з прикріпленням фотографій ділянок, які характеризують місцевий ландшафт, а також відображають показники, що ідентифікують певні специфічні ознаки території дослідження.

Андреас Бургер - дослідження полягало в закладці дослідних площ поблизу вирубок чи вітровалів, які відбулися 10-30 років тому, і проведення відбору проб, зразків та проведенні замірів на трансектах до 150м. вглиб лісу. Територія проведення дослідження охоплює територію КБЗ, а також прилеглі ділянки Лісогосподарських господарств. Протягом періоду свого перебування він з допомогою спеціалістів КБЗ, провів обстеження дерев на дослідних площах (на території Хустського ДЛГ), розташованих на краю природних букових лісів і порівняв їх з деревами всередині лісу, оскільки дерева, що знаходяться на границі лісу сильніше піддаються впливам зовнішнього середовища, таким як сонце та вітер, тому очікувалося знайти відмінності між ними, та деревами всередині. Одним з таких впливів може бути посилення дії посушливості, що може знизити швидкість росту дерева, чи навіть вбити його. Подібний ефект можна спостерігати на прикладі букових дерев на границі лісу після довгих посушливих літніх періодів протягом останніх років. Шляхом оцінки відповідних даних по території в околицях Рахова, можна отримати досить цінну інформацію для кращого розуміння процесів росту лісу та відповідно покращити менеджмент лісокористування для запобігання відмиранню букових дерев.

Цього року вперше у Карпатському біосферному заповіднику проходили польову практику студенти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola). Студенти і викладачі ознайомилися з природними цінностями Долини нарцисів, Кузійського масиву та центральної садиби Карпатського біосферного заповідника. Також відвідали еколого-освітні центри "Музей нарцису", "Центр Європи" та "Музей екології гір та історії природокористування".

Студенти географічного факультету Ужгородського НУ (14-30.06., 39 студентів I курсу, кафедра фізичної географії та раціонального природокористування) виконували програму практики в Чорногірському, Кузій-Трибушанському, Свидовецькому масивах заповідника. Для них організовано 8 лекційних занять та близько 12 практичних.

У липні комплексну 2-тижневу практику проходили студенти національного університету «Києво-Могилянська академія». Програма реалізовувалась в Кузій-Трибушанському, Угольському, Чорногірському масивах. Щодня для студентів проводилися теоретичні (лекції) і практичні польові заняття. З ними систематично працювали фахівці і науковці заповідника – зоологи, ботаніки, лісознавці, працівники лабораторії екологічного моніторингу.

Протягом червня на території заповідника проходили комплексну практику десять студентів кафедри екології та безпеки життєдіяльності Національного транспортного університету (спеціальностей 101 «Екологія» та 183 «Технології захисту навколишнього середовища»). Вони не просто відвідали, а вивчали, досліджували і працювали в Угольському, Кузій-Трибушанському та Чорногірському масивах. А в природоохоронному науково-дослідному відділенні «Долина нарцисів ім. проф. В.Комендаря» навіть надали персоналу допомогу у виконанні природоохоронних заходів й активно долучилися до господарської роботи.

Протягом практики студенти вивчали екотуристичні маршрути заповідника, природні екосистеми, високогірні природні комплекси вивчали дорогою до найвищої вершини України – г. Говерла, букові праліси, що належать до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, - до Карстового моста в Угольському ПНДВ, гідрологічні та геологічні об'єкти – при відвідуванні водоспаду Лихий у Трибушанському ПНДВ. На демонстраційному форелевому господарстві знайомились із іхтіофауною карпатських річок. Також студенти відвідали майже всі еколого-освітні та інформаційно-туристичні центри заповідника. 27 червня, відбулася підсумкова зустріч з в.о. директора КБЗ Рибак М.П., працівників еколого-освітнього та рекреаційного підрозділів.

У літній період польову комплексну практику проходили студенти Чернівецького НУ ім. Ю.Федьковича, Тернопільського педагогічного університету ім. Я.Галана, Київського НУ ім. Шевченка, Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка.

Виробничу практику на базі Карпатського біосферного заповідника впродовж року пройшли 7 студентів:

Химинець Михайло Іванович, студентка IV курсу Закарпатського лісотехнічного коледжу №12 по спеціальності «Лісове господарство.» з 21 січня по 15 лютого 2019 р.

Гощу Ніка Миколаївна, студентка III курсу Івано-Франківського юридичного коледжу Національного університету «Одеська юридична академія» з 28 січня по 22 лютого 2019 р.

Петрище Павло Ярославович, студент III курсу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника спеціальності «Лісове господарство» з 04 лютого по 01 березня 2019 р.

Прокоп Сергій Михайлович, студент I курсу Житомирського національного агроекологічного університету за напрямом «Лісове господарство» з 04 березня по 29 березня 2019 р.

Матчук Петро Васильович, студент групи №5 Червоненського ВПУ з 01 квітня по 12 квітня 2019 р.; з 29 квітня по 17 травня 2019 р.

Шеверя Ладислава Михайлівна, студентка IV курсу Національного лісотехнічного університету з 16 вересня по 26 жовтня 2019 р.

Пушкар Юлія Ігорівна, студентка I курсу Вроцлавського університету (Польща), факультету наук про землю та формування навколишнього середовища з 08 липня по 28 липня 2019 р.

5. Джерела та напрями фінансування екологічної освітньо-виховної роботи установи ПЗФ

Розділ 3 «Еколого-освітні заходи»

За пунктом 1 «Організація та проведення еколого-освітніх заходів». На I квартал було заплановано 2000 грн. Використання суми відбувалося на наступні еколого-просвітницькі заходи. 800 грн. частково використано для організації акції «Карпатський сніговик», спрямованої на привернення уваги школярів до проблем зміни клімату та глобального потепління. Акція проведена 25 січня і зібрала близько 50 учнів загальноосвітніх шкіл м. Рахова.

1200 грн. спрямовано у березні на проведення природоохоронної акції «Година Землі», в рамках якої проведені суботник в Рахівському міському парку культури та відпочинку «Буркут», екологічний брейн-ринг.

У II кварталі (у травні) 1650 грн. використано для проведення екологічних акцій «Всесвітній день біорізноманіття», «Всесвітній день захисту навколишнього природного середовища».

На III квартал заплановано 4000 грн.. Кошти не використані. Кошти були заплановані на проведення екологічного табору «Полонинське літо», але у зв'язку із погодними умовами та літніми канікулами у навчальних закладах, табір не проведено.

У IV кварталі використано 2260 грн. для проведення природоохоронних акцій «Різдвяна майстерня» та нагородження переможців конкурсу стінгазет «Карпатський біосферний заповідник очима дітей», що організовувався в рамках відзначення 51-ої річниці з дня створення установи.

За пунктом 2 «Видання екопросвітницької літератури». На перший квартал заплановано і використано 12000 грн. Кошти спрямовано на оновлення інформаційних матеріалів про об'єкт Всесвітньої спадщини «Букові праліси та давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». Для еколого-освітнього центру «Центр Європи» виготовлено великоформатний щит із оновленою інформацією про об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також інформаційної таблички біля пам'ятної скульптурної композиції, встановленої в 2012 р. в рамках акції «Дні європейської спадщини».

На перевидання пам'ятного свідоцтва про відвідування географічного центру Європи у II кварталі (у червні) спрямовано 9400 грн. Здано в друк папки з логотипом Карпатського біосферного заповідника (очікувана оплата становитиме 12500 грн).

Видання періодики заповідника відбувалось і оплачувалось відповідно до плану екологічної освітньо-виховної роботи установи. Для регіональної екологічної газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника» використано 23686,4 грн.(видано 6 номерів) Оплата чергового числа всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати» здійснена у розмірі 45900 грн., англomовного спецвипуску журналу – 62480 грн.

На III квартал заплановано 59000 грн. Використано 9000 грн. для перевидання папок з логотипом.

У IV кварталі виготовлено 6 стендів з актуалізованою інформацією про об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Використано 11895 грн.

За пунктом 5 «Утримання музеїв, інформаційно- та еколого-освітніх центрів тощо».

Для утримання Музею екології гір придбано LED-прожектори, які встановлюватимуться в акватераріумному комплексі. Це суттєво покращить освітлення експозиції з живою колекцією риб, амфібій і рептилій. Використано 2600 грн. Для облагородження при музейній території, зокрема реконструкції альпійської гірки, придбано металеву сітку. Вона буде використана для створення клумби-габіона. Для цього спрямовано 1260 грн.

Для проведення акції «Всесвітній День Землі» залучено кошти з бюджету Рахівської міської ради (загалом 5 тисяч грн.). За ці кошти були закуплені кубки для учасників екологічного брейн-рингу, матеріали для проведення екологічного десанту з очищення території міського парку культури і відпочинку «Буркут» і продукти для еко-пікніка.

Для отримання коштів з інших, небюджетних, джерел подавалися запити на фінансування заходів. Фінансування у звітному році не отримано.

6. Інформація про надані платні послуги, пов'язані з організацією та проведенням освітньо-виховних і природоохоронних заходів

Платні послуги в Карпатському біосферному заповіднику надаються на підставі Закону України від 21.01.94 року N 3853-XII Про природно-заповідний фонд України, керуючись Податковим кодексом України від 2 грудня 2010 року № 2755–VI (із внесеними змінами), Законом України від 28.12.2014, № 80-VIII “Про державний бюджет України на 2015 рік”(із змінами), Законом України “Про оплату праці” від 24.03.95 року N 108/95-ВР, Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду України” від 28.12.2000р. №1913 (із змінами внесеними Постановою КМУ від 02.06.03 № 827); “Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об’єктів природно-заповідного фонду України”, наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 16.03.2015 року № 80 “Про додаткові заходи щодо збереження територій та об’єктів природно-заповідного фонду”, “Положенням про Карпатський біосферний заповідник” затвердженим наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 23.09.2011 року № 336 та з метою забезпечення виконання плану надходжень коштів до спеціального фонду. В установі видано Наказ «Про надання платних рекреаційних послуг Карпатським біосферним заповідником в 2018 році».

Послуги, пов'язані із забезпеченням провадження рекреаційної діяльності на території Карпатського біосферного заповідника: принесли в бюджет заповідника **658490** грн., у т.ч. 561129 грн. за відвідування екотуристичних маршрутів та екологічних стежок, 75545 – зав відвідування еколого-освітніх центрів, 21816 – від проживання в готелях та гостьових кімнатах, туристичного супроводу, фотографування та ін.

Надходження коштів за відвідування в природоохоронних науково-дослідних відділеннях станом на 01.12.2019 р.

№ п/п	ПНД відділення	Сума, грн.
1.	Трибушанське, у т.ч.: • Демонстраційне форелеве господарство (в комплексі з ІТЦ «Карпатська форель») • Маршрут на г. Поп Іван Марамороський	98038
2.	Богдан-Петроське	31910
3.	Чорногірське	41906
4.	Угольське	9615
5.	Широколужанське	460
6.	Марамороське	0
7.	Кісвянське	0
8.	Кузійське	2380
9.	Кевелівське	25555
10.	Рахів-Берлебаське	835

11.	Петрос-Говерляньське	115475
12.	«Долина нарцисів» (під час масового цвітіння)	234955
	Загалом (станом на 12.12.2019 р.)	561129

Найбільше коштів надійшло від надання рекреаційних послуг в ПНДВ «Долина нарцисів» ім. проф. В. Комендаря (далі Долина нарцисів), Петрос-Говерляньському, Богдан-Петроське (де проходить маршрут на г. Говерла) та Трибушанському ПНДВ.

Надходження коштів за відвідування еколого-освітніх та інформаційно-туристичних центрів станом на 1.12.2019 р.

Назва центру	Сума, грн.
Еколого-освітні центри	
Музей екології гір	75485
Центр Європи (відвідування центру з 1 квітня безкоштовне)	60
Музей нарцису	Плата входить у відвідування масиву і зазначена у сумі від рекреаційних надходжень
Інформаційно-туристичні центри	
«Карпатська форель»	-
«Кевелів»	-
«Високогір'я Карпат»	-
«Букові праліси Карпат – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО»	-
Усього	75545

За відвідування інформаційно-туристичних центрів встановлена плата 20 грн. для дорослих відвідувачів, 15 грн. для студентів і 10 грн. для школярів. Однак, відвідування ІТЦ відбувається тільки студентськими групами під час практик, гостями заповідника на безоплатній основі.

Надходження коштів від інших видів рекреаційно-туристичних послуг:

Послуга	Сума, грн.
За проживання в готельних та гостьових кімнатах на території КБЗ, у т.ч.:	3816
Центральна садиба заповідника	10480
Фотографування весільних обрядів на території центральної садиби заповідника; В Долині нарцисів	1500
	4890
Фотографування в гуцульських костюмах у Музеї екології гір	50
Надання послуг гіда-екскурсовода або спеціаліста з науково-практичної інформації (додатково за окремим замовленням)	1080
Усього	21816

Надходження коштів за друковану продукцію в природоохоронних науково-дослідних відділеннях

№ п/п	ПНД відділення	Сума, грн.
1.	Трибушанське	–
2.	Богдан-Петроське	750
3.	Чорногірське	125
4.	Угольське	–
5.	Широколужанське	–
6.	Марамороське	–
7.	Кісвянське	–
8.	Кевелівське	–
9.	Рахів-Берлебаське	–
10.	Петрос-Говерлянське	–
11.	Долина нарцисів	2110
12.	ЕОЦ «Центр Європи»	8683
	Загалом впродовж року	11668

В еколого-освітньому центрі «Центр Європи» значна частина коштів надходила за реалізацію пам'ятного Свідоцтва про відвідування географічного центра Європи, а також за сувенірну продукцію – магніти, календарики тощо.

7. Пропозиції щодо вдосконалення екологічної освітньо-виховної роботи Карпатського біосферного заповідника

Короткі підсумки екологічної освітньо-виховної роботи за 2019 рік і пропозиції щодо вдосконалення екоосвітньої роботи

Екологічна освітньо-виховна робота проводилася відповідно до Плану еколого-освітньої діяльності Карпатського біосферного заповідника на поточний рік. Більшість запланованих позицій виконана. Проте, частина робіт з причини відсутності фінансування виявилась нереалізованою. Серед невиконаних робіт зокрема виготовлення наборів інформаційних стендів для новоствореного Кісвянського ПНДВ, Трибушанського ПНДВ (планувалося встановлення біля новозбудованого КПП в ур. «Білий») та Богдан-Петроського ПНДВ (КПП Рогнескул). Виконання цих робіт перенесено на наступний рік і дозволить завершити облаштування природоохоронних науково-дослідних відділень заповідника базовою інформацією про установу на територію відділень, в межах яких встановлюються стенди. Також з причини недофінансування не облаштована екологічна стежка до водоспаду «Лихий», не видано серію науково-популярних буклетів: «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО», «Червонокнижні рослини і тварини» «Еколого-освітні та інформаційні центри». Електронні макети стендів і буклетів розроблені, тож, за наявності фінансування робота буде виконана у 2020 році в короткі терміни.

Цього року у друкованих засобах масової інформації вийшло лише 18 публікацій. Це також пов'язано із браком коштів, адже районна газета «Зоря Рахівщини» змінила форму власності і розрахунків, тож з II кварталу за можливість інформувати населення Рахівського району про життя і діяльність установи стала недосяжною (плата, встановлена редакцією, була доволі високою).

Водночас, зменшення друкованих публікацій спонукало екопросвітників установи активізувати роботу в соціальних мережах. Так, у звітному році публікацій на сторінках установи у соціальній мережі «Фейсбук» було значно більше. Тут також було проведено кілька флеш-мобів. Фактично, всі вагомні події з життя заповідника були відображені у мережах «Фейсбук», «Інстаграм» та на сайті установи. Також регулярно, відповідно до графіку, видавалася і розповсюджувалась періодика Карпатського біосферного заповідника – газета «Вісник Карпатського біосферного заповідника» та Всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати».

Для підвищення ефективності роботи з учнівською молоддю та дошкільнятами підготовлено низку розробок ігрових видань (гра «Подорожуй Карпатами» - перевидання, пазли «Долина нарцисів», ребуси, кросворди, розмальовки). Виконання таких робіт заплановано на наступний рік, однак, за відсутності фінансування ці роботи навряд будуть виконаними. Слід зазначити, що такі методичні матеріали на сьогодні виступають необхідними для високих результатів екологічної освітньо-виховної роботи.

В цілому еколого-освітня робота охоплювала всі найважливіші напрямки: співпраця зі ЗМІ, присутність в електронному просторі, виготовлення власної видавничої продукції, у т.ч. і періодики, робота з шкільною та студентською молоддю, проведення масових екологічних освітньо-виховних заходів, організація екологічних акцій, функціонування еколого-освітніх та інформаційно-туристичних центрів, співпраця з органами освіти, місцевої влади, працівниками культури. Проте, кожен з цих напрямків можна і слід розвивати з метою підвищення їх ефективності.

Загалом впродовж року проведено 36 екологічних акцій, в яких взяли участь не менше 3-х тисяч школярів у Рахівському, Тячівському та Хустському районах Закарпаття. Проведено 25 суботників, в яких взяли участь всі працівники КБЗ і значна частина яких була спрямована на очищення берегів рік Тиси, Лужанки, Угольки, Кісьви та потоків, а також центральної садиби КБЗ. Прочитано 58 лекцій, проведено 42 екологічних уроків та занять, 40 майстер-класи та ін.

Для учнів середнього шкільного віку проведено 3 екологічні гри-квеста. Проведено близько 20 тематичних екскурсій (у т.ч. в період цвітіння нарцису вузьколистого (травень) в Долині нарцисів, в Угольських пралісах, високогір'я Чорногірського масиву та дендропарком). До Всесвітнього дня захисту навколишнього природного середовища проведено масові еколого-освітні заходи День води, День флори, День ентомолога, День орнітолога, День земноводних та День лісу.

Проведені Дні відкритих дверей у Музеї екології гір, «Музеї нарцису», «Центрі Європи» та інформаційно-туристичних центрах, «Кевелів», «Форелеве господарство» та «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» до Всесвітнього дня музеїв, Всесвітнього дня охорони навколишнього природного середовища, Дня працівника природно-заповідної справи, Всесвітнього дня туризму та Днів європейської спадщини. Під час днів відкритих дверей Музей відвідало 58 екскурсантів, еколого-освітній центр «Центр Європи» – 79.

Організовані заходи в рамках пан'європейської акції «Дні європейської спадщини». У ці дні еколого-освітній центр «Центр Європи» відвідало 150 осіб, проведено промо-екскурсії в ЕОЦ «Центр Європи», які проводили учні Діловецької ЗОШ І-ІІІ ст.. Для них організовані «Курси юних екскурсоводів».

У підшефних загальноосвітніх школах оформлено 10 методичних куточків про заповідник. Виготовлено набори з 2 інформаційних стендів: «Карпатський біосферний заповідник» (тут також розміщена інформація про об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО) та «Рідкісні види рослин і тварин Карпатського біосферного заповідника».

Забезпечено програму практик для майже 250 студентів з 7 вишів України. 13-й рік поспіль на території заповідника та у суміжних населених пунктах проходили практику 50 студентів німецького університету сталого розвитку (м. Еберсвальде), коледжу м. Рітл (Великобританія).

Проведено 2 засідання Координаційної ради.

Організовано і проведено одну методичну нараду: 1 жовтня – з вчителями географії Рахівщини та екоосвітниками національних парків природо-заповідної справи.

В еколого-освітньому центрі «Центр Європи» встановлено чотири камери відео спостереження та проведено інтернет.

Еколого-освітні центри впродовж року відвідало:

Музей екології гір – 4158 осіб,

Еколого-освітній центр «Центр Європи» – 4170 осіб.

Інформаційно-туристичні центри відвідало 2422 особи.

Фототека впродовж року поповнилася щонайменше на 1 тисячу фото. На території масивів КБЗ працювали два професійні фотохудожники К.Фетісова (Україна, м.Київ), Брендон Хартвіг (Канада). Бібліотечний фонд поповнився на 26 примірників українських видань та 10 іноземних.

В Угольському, Чорногірському, Кузійському та Трибушанському природоохоронних науково-дослідних відділеннях проведено заміну інформаційних стендів, присвячених об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Загалом замінено 5 щитів (в Угольському - 2). Наприкінці року, у грудні, здано в друк ще партію аналогічних щитів (6) для заміни в Богдан-Петриському, Кевелівському, Широколужанському, Марамороському ПНДВ.

У друкованих ЗМІ районного, регіонального та всеукраїнського рівня видано 18 публікацій, вийшло 30 сюжетів на телебаченні, 3 - радіо-інтерв'ю.

Регулярно поновлювався веб-сайт установи (63 публікації), сторінки у соціальній мережі Фейсбук (близько 250).

Начальник відділу
еколого-освітньої роботи

В.В. Бундзяк